# ENDÜLÜSLÜ MÜSLÜMAN VE YAHUDİLERİN OSMANLI ÜLKESİNE GÖÇLERİ[1]

Dr. Lütfi Şeyban[*]

**Özet**

Reconquista süreci üç safhada tamamlandı (1. Safha: 718-1085, 2. Safha: 1085-1238, 3. Safha: 1238-1492) ve 1492 yılında İspanya'da İslam hakimiyeti ya da Endülüs Devleti sona erdi. Bundan sonra orada kalan Endülüs Yahudileri (Sepharads) hemen, Endülüs Müslümanları (Mudejares) ise 1610 yılına kadar ara ara ülkeden çıkarıldılar. Kendi tercihleriyle göç edenler de az değildi. Bu arada yoğun bir hıristiyanlaştırma faaliyeti başlatan Hıristiyan İspanya, Engizisyon Mahkemesi vasıtasıyla bir etnik temizlik kampanyasına imza atmıştır.

Endülüs Yahudilerinin çoğu Osmanlı ülkesine göç ettiler ve Selanik, Edirne, Bursa ve İstanbul gibi önemli şehirlere yerleştirildiler. Endülüs Müslümanları veya Müdeccenler ise, XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı hakimiyetine giren veya ona tâbi olan Mağrib ülkelerine sığındılar. Bir kısmı da Osmanlı denizcileri tarafından Ortadoğu'daki Osmanlı şehirlerine, Anadolu'da ise bugünkü Çukurova bölgesi ile İstanbul'a yerleştirildiler. Onların bazıları da Fransa üzerinden İtalya'ya, oradan da Balkanlar ve Adriyatik Denizi üzerinden Osmanlı ülkesine geçtiler.

Gerçekte, Doğu-Batı arasında tam da Akdeniz tarihi içinde yer alan bu çalışmamızda biz, "Endülüs göçmenlerinin Osmanlı ülkesine göçleri" konusunda bugüne kadar yapılan araştırmalarda yer almamış bazı yeni bilgileri Osmanlı Arşivi belgeleri ve kroniklerinden elde etmiş bulunmaktayız ve burada onlara yer veriyoruz. Bu araştırmanın amacı, Endülüslü sürgünü ve göçlerini, Akdeniz bölgesi tarihinin eşsiz kaynaklarından birisi olan Osmanlı arşivleri yanında, yerli ve yabancı araştırmalardan da yararlanarak ortaya koymaktır.

## Giriş

Osmanlı Devleti ile Endülüslüler, özellikle de Müdeccenler ya da Batılıların tabiriyle Moriskolar arasındaki ilişkiler, güncel tarih araştırmaları içerisinde önemli yer tutmakta ve bu konuda pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak, konu her yanıyla bilinir değildir ve olayın cereyan ettiği çağın güçlü bir Müslüman Türk devleti olan Osmanlı'nın arşivleri henüz tamamıyla araştırmacılara açılabilmiş olmadığından, zamanla konuya ait yeni belgelerin bulunması ve dolayısıyla bilinenlere yenilerinin eklenmesi doğaldır. Aynı şekilde, İspanya arşivleri de tamamen çalışılmış değildir. Bu yüzden olsa gerek, Müdeccenlerin Osmanlılar ile ilk ilişkilerinin tarihini Fatih Sultan Mehmed'e (1451-1481) kadar götürenler olduğu gibi,[2] II. Bayezit döneminde (1481-1512) başladığını belirtenler[3] de vardır.

Sekiz asra yakın İberya Yarımadası'nda hâkimiyet süren Arap-Berberî Müslümanlar, 1492 tarihinden sonra tamamen Müdeccen durumuna düşmüşler ve İspanya toplumu içerisinde ikinci sınıf horlanan halk kesimi konumunda, büyük baskı ve işkenceler altında varlıklarını muhafaza etmeye çabalamışlardır. Müdeccenler, kendilerini koruma savaşı verirken, doğal olarak en yakın coğrafyadan uzağına doğru mevcut Müslüman devletlerden destek arayışı içinde olmuşlardır.

Müdeccenlerin İspanya'nın düşmanlarıyla devamlı iletişim halinde olmaları, İspanya için sürekli bir siyasi problem ve tehlike teşkil etmiştir. Denizin karşı yakasında bulunan Mağrib Müslüman emîrlikleri, imkan buldukları her fırsatta Endülüslü Müslüman kardeşlerinin yardımına koşma eğilimi içinde olmuşlardır. Öte yandan, Osmanlı Sultanları da Müdeccenlerden yardım çağrısı almışlardır. Bilindiği gibi, o devirde Orta ve Batı Akdeniz bölgesinde Osmanlı ile İspanya arasında şiddetli bir hakimiyet mücadelesi yaşanıyordu ve Müdeccenler de İspanya'nın güney ve doğu sınır bölgelerinde

---

[1] 2007 Yılında İz Yayıncılık tarafından yayımlanan *Mudejares & Sefarades: Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlı'ya Göçleri* adlı kitabımızın özetidir.

[*] Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Adapazarı, seyban@sakarya.edu.tr

[2] Aziz Sâmih İlter (*Şimâlî Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, s. 52), Abdülcelil et-Temîmî ("Risâle min Müslimî Gırnâta li's-Sultan Süleyman", *el-Mecelletü't-târîhiyye el-Mağribiyye*, N. 3 (January 1975), 38), Abdülaziz Muhammed eş-Şenâvî (*ed-Devletü'l-Osmâniyye devletün İslâmiyyetün müfterâ aleyhâ*, Kahire 1980, II, 902) ve Nebîl Abdülhay Rıdvan (*Cühûdü'l-Osmâniyyîn li inkâzi'l-Endelüs ve istirdâdihî*, Mekke 1408, s. 126) gibi.

[3] Ahmed Cevdet Paşa (*Târîh-i Cevdet*, İstanbul 1302, I, 103), Muhammed Abdullah İnan (*Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Nihâyetü'l-Endelüs ve târîhu'l-Arabi'l-mütenassırîn*, Kâhire, Mektebetü'l-Hâncî, 1997, VI, 346-348), İ.Hâmi Danişmend (*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, I, 388) ve İ. Hakkı Uzunçarşılı (*Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, II, 200-202) gibi.

yaşıyorlardı. Dolayısıyla, Osmanlı denizcileri ile yardımlaşmaları mümkündü ve nitekim pek çok kez bu durum yaşanmıştır. Hatta, hem Müdeccenler ve hem de İspanyalılar arasında Osmanlı askerleri kıyıdan İspanya'ya çıkacak beklentisi efsanevi ümit ve korku hikayelerine dönüşmüştür. Bu yüzden, Müdeccenler için *16. yüzyıl İspanya'sında Osmanlıların beşinci kolu* benzetmesi bile yapılmıştır.[4] Nihayetinde, hem Müslüman hem de Hıristiyan tarafta büyük ölçüde kabul edildiği şekilde bu Müdeccen sorunu, İberya Yarımadası açısından derin etkileri asırlarca sürmüş ve sürecek olan bir büyük olay olmasından başka, medeniyet tarihi açısından da "sürmeye aday, çözümü güç bir uygarlık çatışması"[5] teşkil etmiştir.

O çağın İspanya'sının sadece Osmanlı ile değil, Fransa ile de büyük bir mücadelesi vardı. Bu yüzdendir ki, Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) Osmanlı Devleti Fransa ile dostluk kurarak ayrıca, Almanya ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde gelişen Protestan Hareketi'ne destek vererek İspanya'ya karşı onu zor duruma sokacak bir cephe oluşturmuştur. Yine bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, Fransa da Müdeccenlere destek vermiş, bazen onlarla birlikte İspanya'ya karşı tertipler kurgulamış ve Büyük Göç esnasında da binlerce sayıda Endülüs göçmenini ülkeye kabul etmiş veya transit geçişlerine izin vermiş ve bu işe nezaret edecek görevliler tayin etmiştir.

İşte, İspanya bütün bu olaylar karşısında Müdeccenleri, her yolu kullanarak bertaraf edilmesi gerekli büyük bir iç tehlike addetmiş, kendi Hıristiyan kültürü içerisinde artık istenmeyen bir Müslüman kültürünü bağrından koparıp atmak istemiştir. Sonunda başarılı olduğu bu uğraşında onun en büyük destekçisi, Roma'daki Vatikan Papalık Devleti olmuştur.[6]

### A. Osmanlı ve İspanya

Osmanlı ve İspanya, hemen aynı büyüklükte iki yarımada üzerinde yerleşmiş olan bu iki imparatorluk, hemen aynı çağlarda birbirine çok yakın kader çizgisine sahip olmuşlardır. Politika ve tarihlerinde dikkate değer bir paralellik vardır.[7] Akdeniz'in iki ucunda, biri doğudan batıya diğeri ise batıdan doğuya ve yeni kıtaya doğru genişleme siyaseti gütmüş, bu yayılma kabiliyeti onları en güçlü dönemlerinde karşı karşıya getirmiştir. Katolik Kralların İspanya'sı "basit bir ulusal devlet" olmayıp, kralların şahsında birleşmiş bir devletler-halklar ortaklığıdır. Padişahlar da, talihlerine ortak olan veya boyun eğdirilen bir fethedilmiş sâdık halklara hükmetmektedirler. İç Deniz Akdeniz'de yükselen imparatorluklar Doğu'da Osmanlılarınki, Batı'da ise Habsburglarınkidir. Bu çifte yükseliş, tek ve aynı tarihtir.[8]

Özellikle Batı Akdeniz ve bazen de Doğu Avrupa (Macaristan-Viyana) bölgeleri, bu iki dev imparatorluğun çatışma alanlarını teşkil etmiştir. İnsan ve mekân bakımından zengin olarak, dev deniz ve kara savaşlarının muazzam masraflarını karşılamaya ehil iki büyük güç olarak ortaya çıkmışlardır. Bu güçlerin ilerlemesi, uzun süre tersine döndürülemez bir olgu olmuştur. Bunlar, ilk güçlerini kara içlerinde Akdeniz'in uzağında geliştirmişler ve devleşince denizlere egemen olmak için büyük savaşlara girişmişlerdir. Öte yandan, mistik bir dayanağı olmayan bir imparatorluk olamaz ve Batı Avrupa'da da bu mistik Haçlı Seferinden başkası olamaz. İspanya krallarının tutumları bunu kanıtlamaktadır.[9] Osmanlı padişahlarının fermanlarında her zaman vurguladıkları dinî duygular ise, onların amaçlarını ve devlet felsefelerini açık ve net şekilde bize anlatmaktadır.

Osmanlılar ile İspanyollar arasında deniz savaşı, Modernçağ'ın bu iki gücünün Avrupa dışına taşma ve genişlemelerinin bir sonucudur. Yavuz Sultan Selim tahta çıktığı zaman, İber dünyası (İspanya-Portekiz) Kuzey Afrika'da birçok şehri zaten işgal etmiş durumdaydı ve İspanya'nın Akdeniz'de elinde bulundurduğu topraklar arasında iletişim yollarına müdahale etme potansiyeline sahip olan bir korsanlık gelişiyordu. İstanbul'un yeni sultanı, Osmanlı'nın deniz aşırı ülkelerini birleştirmek amacıyla yeni bir strateji, yani Venediklilere, Cenovalılara ve Rodos adasından gelen korsan gemilere karşı koymak için yeni bir donanma oluşturma politikası geliştirir. Her iki

---

[4] Andrew C. Hess, "The Moriscos: An Otoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain", *The American Historical Review*, Volume LXXIV, N. 1 (October 1968), s. 1-25

[5] Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyasi*, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge, Ankara 1994, II, 154

[6] Roma ya da Papalık Devleti'nin Endülüs'ün düşüşü veya Reconquista üzerindeki etkisini ayrıntılı görmek için bkz. Âdil Saîd el-Biştâvî, *el-Endelüsiyyûn el-Mevârike: Dirâseh fî târîhi'l-Endelüsiyyîn ba'de sukûti Gırnata,* Dimeşk 1985, s. 58-68

[7] Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", s. 239. Bu makalenin tamamı, Endülüs-Osmanlı münasebetlerini anlamak bakımından da çok önemli bilgi ve değerlendirmeleri ihtiva etmektedir. Bu nedenle biz, makalenin tamamını ekte vermeyi uygun gördük. Dileyen okuyucularımız kitabımızın eklerinde bu makaleyi bulabilirler. Ayrıca, mezkür makalenin geniş şekli kitap olarak da mevcuttur: Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-Ispanyol Iliskileri ve Denizcilik*, GKBDKKKYTD,7, Ankara 1995

[8] Braudel, *Akdeniz*, II, 16; Işık, s. 12

[9] Braudel, *Akdeniz*, II, 14, 15-16

imparatorluğun da etrafındaki alanları kendi denetimleri altında tutma ihtiyacı duymaları, onları güçlü filolar oluşturmaya ve aynı zamanda doğrudan kendi etki alanlarında olan stratejik noktaları tam olarak fethederek düşmanlarını dışlama çabasına itmiştir.

XVI. Yüzyılın başında İspanyol gücünün Orta Akdeniz'e doğru müthiş yoğunlaşması karşısında Osmanlılar, Kuzey Afrika'daki politikalarla daha yakından ilgilenme zorunluluğu hissettiler. Çünkü, Mısır hakimiyetiyle Osmanlılar, İslamiyet'in kutsal yerlerinin koruyucusu olarak Kuzey Afrika'daki Müslüman toplumlar üzerinde de nüfuz sahibi olmuşlardı. Orta-Batı Akdeniz bölgesi ve Kuzey Afrika, Balkanlar'dan sonra Osmanlıları Avrupalılar ile karşı karşıya getiren ikinci alan olacaktı. Bölgeye hakim olmak Osmanlılar için neredeyse kaçınılmaz bir durum olarak gözüküyordu. Müdahale için ilk gerekçeyi Endülüslüler sağladı. Kemal Reis ile başlayan Osmanlı girişimleri, Barbarosların katılımıyla Orta-Batı Akdeniz havzasını kısa zaman sonra tam bir gaza-cihat ya da kutsal savaş alanına çevirdi.

Osmanlı ile İspanya arasında ilk ciddi siyasi bağlantı, XV. yüzyılda Endülüs Devletinin son parçası Gırnata'nın düşmesine yakın bir zamanda ortaya çıktı. İspanyollara karşı yardım talebiyle Endülüslülerin II. Bayezit devrinden itibaren zaman zaman Osmanlılara müracaat etmeleri, zaten cihat ve yayılma siyasetinin tabii yönünde bulunan Batı Akdeniz-Kuzey Afrika ve dolayısıyla İspanya ile Osmanlıların yakından ilgilenmesi sonucunu doğurmuştur. İspanya'dan kovulan Yahudiler ve Müslümanlar, Osmanlı topraklarına kabul edilmiştir. Müslüman korsanlar ve XVI. yüzyılda Cezayir beyleri vasıtasıyla hem Endülüslü Müslümanlara yardım edilmiş, hem İspanya kıyıları vurulmuş ve hem de Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika ya da Mağrib'te Osmanlı hakimiyeti tesis edilmiş, ayrıca Ortadoğu ve Balkanlardaki toprakların çevre bölgeleri de ele geçirilerek Osmanlı merkez coğrafyası güvenlik çemberiyle donatılmıştır.

XV. Yüzyılın sonlarında iç bütünleşmesini tamamlayarak Endülüs Devletine son veren ve hızla büyüyüp Avrupa ve Amerika kıtalarında yayılan İspanya, bu güç ve büyüklüğüne rağmen, önceleri bağımsız ve XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı'ya bağlı olarak Akdeniz ve Mağrib kıyılarında hüküm süren Müslüman denizcilerin saldırılarıyla baş edemez durumdaydı. Devrin en güçlü büyük Müslüman devleti olan Osmanlılar, bu denizcileri teşvik ve desteklemek suretiyle hem rakibi olan İspanya'yı yıpratıyor hem de Endülüslü Müslümanlara yardım sağlıyor, onların İslam topraklarına göç etmelerini kolaylaştırıyordu.

Barbaros Hayreddin isimli denizcinin fethettiği ülkeleri ve donanmasını, Suriye ve Mısır'ı henüz yeni fethetmiş olan muzaffer Sultan'a devretmesi ve 1533'te Osmanlı hakimiyetine girişi ve kaptan-ı deryalığa getirilişi, Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştı. Batı Akdeniz'de Hıristiyanlara karşı ömrünün çoğunu harcamış olan usta denizci Barbaros, Osmanlı sultanı için neredeyse mükemmel bir donanma gücü hazırlamaya başladı. Tersaneye yeni bir düzen vererek devletin gemi mühendisliği hususundaki eksikliklerini tamamladı. Tayfalar profesyonelleştirilir, gemilerdeki toplar geliştirilir, bütün elemanlar batıdaki teknik ve taktikler üzerine eğitimden geçirilir. Kanuni, Kaptan Paşa'ya bu yeni donanma ile Andrea Doria'nın 1533 ve 1534 yıllarında yaptığına benzer şekilde İspanya'ya ait topraklara saldırmasını emreder. İtalyan yarımadasına yapılan seferler, düzenli bir askeri hareketten ziyade korsan baskınını andırmaktadır. Batıya korku verir. Roma'nın İstanbul tarafından her an fethedilebileceği düşüncesini ortaya çıkarır.[10]

"Barbaroslarla kuvvetlenen bu gâzî-korsan teşkilatı, Cezayir'de bir gâzî uc beyliği haline gelmiş, daha sonra Barbaros Hayreddin'in Osmanlı hükümdarına hizmetini arzetmesi üzerine gazâ faaliyeti zirveye ulaşmıştır. Kanuni, karada gazâ faaliyetini bizzat idare ederken, Akdeniz'de bu işi Barbaros'a bırakmıştır. Barbaros, Türk-Fransız dostluk ve dayanışmasında V. Karlos'a karşı savaşmıştır."[11]

Barbaros, Fâtih Sultan Mehmed'in Otranto'da yaptığı gibi bir fethi İtalya'da gerçekleştiremez. Tersine, kendi bildiği şekilde savaşmaya devam eder. Barbaros ve beraberindeki denizciler, ilk ciddi sınavlarını 1538'de Preveze'de verdiler. Büyük bir zaferle neticelenen bu savaş, Osmanlıların Orta-Batı Akdeniz'de hakimiyet kurmalarının başlangıcı oldu. Bundan sonra Trablusgarb ele geçirildi ev Kuzey Afrika kıyıları tek tek ele geçirildi. Fas ise bağlı devlet haline getirildi. Türkleri Batı Akdeniz'den uzaklaştırmak isteyen II. Filip ve müttefiklerinin oluşturduğu donanma, 1560'ta Cerbe'de yenildi. III. Murat devrinde (1574-1595), Fas'ın Osmanlılara tâbi olmasıyla, Osmanlı'nın gücü Atlas Okyanusuna

[10] Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 66 vd.; Miguel A. De Bunes Ibarra, "Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman Devirlerinde İspanya ve Osmanlı İmparatorlukları Arasında Deniz Savaşları", çev. Ramazan Gözen, *Türkler – Osmanlı*, Yeni Türkiye, Ankara 1999, I, 599-601; Ann Williams, "Akdeniz Çatışması", *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, ed. Metin Kunt-Christine Woodhead, Tarih Vakfı Yurt, İstanbul 2002, s. 44 vd.

[11] Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", s. 253

dayanmıştır. Osmanlı Devletinin XVI. yüzyılda Akdeniz'deki en büyük güç olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu yüzyılda gerçekleştirilen fetihlerle, bölgedeki en büyük siyasi güç olmanın yanında, ekonomik bakımdan da son derece iyi bir konumdadır.

1571 Tarihinden sonra iki ülke arasında fiilî bir savaş hali ortaya çıkmamıştır. Buna rağmen, İspanya Devleti Osmanlı ile dostluk münasebetleri kurmaya yanaşmamıştır. Bunun sebeplerini anlamak kolaydır. Çünkü, millî bütünlüğünü gerçekleştirmek için Endülüslülere veya Araplara karşı yedi asır kadar sürdürülmüş bir Reconquista mücadelesi ve bir asır süren Müslümanları hıristiyanlaştırma gayretlerinden sonra, bu mücadeleden tevarüs olunan bir töre, onların bir Müslüman ülkeyle dostâne münasebetler yürütmesine imkan bırakmamıştı. Bu durum iki asır kadar devam etti ve bü süre zarfında iki imparatorluğun da genişlemesini tamamlayıp artık duraklama dönemlerine girdiklerine şahit olmaktayız. Artık savaşçı devlet politikalarının devri tamamlanmıştı.[12]

1610 Sürgünüyle İspanya'dan kovulduktan sonra İstanbul'a gelebilen bir kısım Endülüs göçmeninin, İspanya kralının zenginliğini ve kudretini abartılı şekilde anlatması, Türklerin İspanya kralına itibar etmelerine sebep olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, her hâlükârda Türkler, çeşitli devletlerin durumları hakkında sürekli bilgi toplarlar ve mesela İspanya kralının çöküş halinde olduğunu, Portekizliler ile yaptıkları savaşların onları tükettiğini, Fransa'nın da İspanya'yı her yandan tehdit ettiğini gayet iyi bilirler.[13]

Osmanlıların cihan hakimiyeti mücadelesi yolunda attığı dev adımların bize göre sonuncu denemesi olan ve 26 Ağustos 1683 tarihinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından gerçekleştirilen Viyana Kuşatması sonrası, İspanyolların ise bundan bir asır kadar önce İngilizler karşısında aldıkları büyük yenilgilerden sonra, artık iki imparatorluğun da rakip Avrupa devletleri karşısında dünya hakimiyeti mücadelesini kaybetmeye başladıklarının görülmüştür. Bundan sonra taraflar kalıcı bir anlaşmaya varmanın akılcı yol olduğunu iyice görmüş ve anlamışlardır. İlk adımı İspanyollar attı. 1759 yılında Sicilyateyn krallığından İspanya krallığına geçen III. Karlos, daha Napoli'deyken Osmanlı Devleti ile sürdürmüş olduğu diplomatik ve ticarî münasebetlerden esinlenerek İstanbul'a bir elçi gönderdi. İki ülke arasında 1782 yılında bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı. Aynı sene İspanyollar, İstanbul'da daimi bir temsilcilik açtılar. Osmanlıların Madrid'de daimi bir elçilik açması ise ancak 1857 yılında gerçekleşebilmiştir. Bundan sonraki ilişkiler, karşılıklı dostluk gösterileriyle ve uyumlu şekilde sürmüştür.[14]

Seyrüsefer ve ticaret zorunlulukları, korsanlık ve savaşın rastlantıları, suç ortaklıkları vardır. Bunların sonucu olarak birçok macera ortaya çıkmaktadır. Bunlar ise, farklı kültür ve inançtaki halkların kaynaşmasına vesile olmaktadır. Nihayetinde Akdeniz, bütün renkleri, saç biçimleri, modaları, mutfakları ve âdetleriyle bütün ırklardan ve bütün dinlerden insanların buluşma yeridir. Akdeniz'deki canlı uygarlıkların temelinde bu çeşitlilik ve de onların hareketliliği vardır. Çünkü, ancak mallarını uzaklara yayabilen, ışıyabilen uygarlıklar canlıdırlar. İnsan, düşünme veya yaşama biçimi ihraç etmeyen bir uygarlık hayal edilemez. Yani, bir uygarlık için yaşamak hem vermeye hem de ödünç almaya yatkın olmak demektir. Üç büyük Akdeniz uygarlığı olan Latinlik, İslâmiyet ve Yunan dünyası, aslında alt uygarlıkların birer gruplanması, ortak bir kaderle birbirlerine bağlanmış özerk evlerin çakışmasıdır.[15] Akdeniz merkezli asırlar boyunca süregelen Doğu-Batı etkileşimi işte bu prensipleri bize anlatmaktadır.

Osmanlı'nın son asırlarında artık taraflar arasında hemen hiçbir mücadele unsuru kalmamıştır. Dolayısıyla problem de yoktur. Sadece karşılıklı jest olarak padişahın krala, kralın da padişaha nişan, hediye, vb. vermesiyle gerçekleşen iyiniyet ilişkileri ve karşılıklı uluslar arası standart basit ilişkiler hakimdir. Bu tür ilişkilere örnek olacak belgeler Osmanlı arşivinde mevcuttur.[16]

### B. Akdeniz'de Müslüman Denizciler ve Mağrib ya da Kuzey Afrika

Doğu İslam dünyasının (Meşrik) sınırı kabul edilen Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahra, İslam kaynaklarında Mağrib adıyla anılmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya bulunmaktadır. Mısır'ın batısında yer almasından dolayı bazı kaynaklarda Endülüs de Mağrib coğrafyasına dahil edilmektedir. Ortaçağ

---

[12] Ibarra, 599-601; Gülsoy, s. 590 vd.
[13] Ricaut, *Türklerin Siyasi Düsturları*, haz. M. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul (ty), s. 158
[14] Kemal Beydilli, "İspanya", *DİA*, XXIII, 165-170; Ali Sinan Küneralp, "İspanya'da Osmanlı Temsilciliği ve Osmanlı-İspanyol Münasebetleri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1973-1975 (Ankara), XI-XIV, 162-163
[15] Braudel, *Akdeniz*, II, 128, 132-133, 141
[16] Mesela bkz. BOA.-Y.PRK.BŞK., 65/22 15/Ca/1319; BOA.-Y.PRK.TKM., 44/74, 13/Ca/1319; BOA.-Y.PRK.ASK., 172/80, 26/R/1319; BOA.-Y.PRK.AZJ., 35/17, 16/Ca/1315; BOA.-Y.PRK.EŞA., 24/66, 29/Z/1313; BOA.-Y.EE., 38/37, 19/C/1308

İslam tarih ve coğrafyacıları Mağrib'i çeşitli şekillerde bölümlere ayırmışlardır. Bunlar arasında en fazla kullanılanı şu taksimdir: Mağrib-i Aksâ (Uzak Mağrib), Mağrib-i Evsat (Orta Mağrib) ve Mağrib-i Ednâ (Yakın Mağrib). Bölgenin toplam yüzölçümü 6.146.441 km², bugünkü nüfusu 75 milyon civarındadır. Berberîler (Emâzîğ), Araplar ve az sayıda zenciden meydana gelen nüfusun % 98'i Müslümandır.[17]

Muvahhidlerin çöküşünü takip eden iki asır içinde Kuzey Afrika bölgesi Müslüman devletleri, kendi aralarında uzun süren mücadelelere girişmişler, XV. yüzyılda sömürgecilik hareketlerine başlayan İspanyol ve Portekizlilerin, kendilerine en yakın bu bölgeyi kontrol altına almaları için uygun şartları hazırlamışlardır. Öte yandan, aynı müsait şartlar, İspanyollar ile aynı zamanda yükselen büyük güç Osmanlılar için de çekici bir etken olmuştur.

İspanyol Katolik kralları, Reconquistanın 1492'de başarıya ulaşmasının hemen ardından, Hıristiyan dinini yayma maskesi altında yayılmacı emellerini bu kez Kuzey Afrika'ya yoğunlaştırmışlardır. Bu yönelişin etkenleri arasında, krallık üzerinde etkili bir isim olan papaz Ximenez'in kışkırtmalarının yanı sıra, Kuzey Afrika kıyılarına göç edip yerleşen Endülüs göçmenlerinin Akdeniz'de korsanlığa başlayarak İspanyol hedeflerine saldırmaları da yer almaktadır. Ancak, asıl etken şüphesiz uzun asırlar süren Reconquista mücadelesinde Endülüslülerin en büyük destekçisi olan Mağriblileri kontrol altına almak, onları ekonomik yönden sömürmek ve Akdeniz'deki stratejik noktaları ele geçirerek yayılmaktır. İspanya ve Portekiz, Kuzey Afrika kıyılarında sömürgeci faaliyetlerine başlamadan evvel hem sömürgecilik hem de denizcilik hususunda aralarında bir anlaşma imzalamışlardır. Papa VII. Alexander, 15 Mayıs 1494 tarihinde bu anlaşmayı destekler mahiyette bir irade yayınlamış ve böylelikle istilacıların anlaşması kutsal bir nitelik de kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, Şîî İran'a karşı doğu ve Hıristiyan Portekiz tehlikesine karşı da güney bölgelerinde hakimiyet tesis edip emniyet altına aldıktan sonra Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz istikametine yönelmiştir.[18] Akdeniz'de Müslüman denizciler, Osmanlı'dan önceki asırlarda da çok aktif idiler. Kemal Reis, Pîrî Reis, Hayreddin Reis ve Kara Hasan Reis gibi Türk denizciler, mezkür alanda Osmanlıların müdahalesi için gerekli altyapıyı hazırlamış gibiydiler.

Hıristiyan Avrupa devletleri ile Mağrib ve Doğu İslam ülkeleri arasında canlı iktisadî-ticarî ilişkiler yanında, özellikle Bizans döneminde savaşlar da görülüyordu. İspanya'nın Gırnata'yı işgalinin ardından ise, Akdeniz büyük oranda Osmanlı-İspanya mücadelesi ve bu arada bazı Müslüman deniz korsanlarının İspanya sahillerine karşı yaptıkları sürekli saldırılarla tarihteki yerini almıştır. Barbaros Hayreddin ve arkadaşları, İspanya'nın Batı Akdeniz ve Mağrib bölgesini ele geçirme arzu ve girişimlerini büyük ölçüde boşa çıkarmışlardır. Mesela, 1505 yılında İspanyollar Vehran kıyılarını, 1535 yılında da (tahtını kaybetmiş olan bir Hafsî emîrin talebi üzerine) Tunus kıyılarını işgal etmişlerdi. Mağrib kıyıları ve önemli şehirlerinde hüküm süren Mağribli pek çok emîr, kendi saltanatlarını tehdit ettiği düşüncesiyle Türklere karşı İspanyolların korumasına başvurmuşlardır. Bugün bu iddiayı desteleyecek pek çok belge, İspanya arşivlerinde (özellikle Archivo General de Simancas) mevcuttur. Birkaçını zikretmek gerekirse; Tunus Sultanı Ebu Abdullah Muhammed el-Hasan ile İmparator Şarlken arasında 13 Ağustos 1535 tarihli ittifak antlaşmasında sultan, belirli şartlar karşılığında imparatora Bûne şehrini vermeyi vaat etmektedir. Tlemsan Emîri Ebu Abdullah el-Mütevekkil ise, Şarlken'in eşi İzabella'ya gönderdiği 1532 tarihli mektupla, Ebu Abdullah Muhammed İbnü'l-Kâdî adlı bir başka Mağrib'li emîrin Şarlken'e yazdığı 1542 tarihli mektupta, imparatora Türklere karşı savaşma çağrısı yer almaktadır. Bunlar gibi daha pek çok örnek mevcuttur.[19]

Önceleri bağımsız fakat Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren Osmanlı'ya bağlı olarak Akdeniz'de küffâra karşı gaza yapan Türkler gibi, İspanya-Endülüs'ten sürgün edilen Müslümanlardan bazıları da Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da İspanyollara karşı cihada iştirak etmişlerdir. Blankiyo (Blanguillo) Reis, Üşbûne'li Ahmed Ebu Ali Reis, Ciudad Real'li Murat el-Kebir Gevadiano ve diğerleri gibi. Türk denizcilerin liderliğinde yapılan deniz akınları, bir asır kadar etkili şekilde devam etti. Daha doğru ifadeyle, XVI. asırda etkili olan bu akın ve saldırılar, bu asırdan sonra etkisini ve gaza-cihat ruhunu kaybederek, ganimet ve köle toplamak için yapılan soyguncu korsan baskınlarına dönüşmüştür. XVI. Yüzyıl sonlarından itibaren Trablus, Tunus ve Cezayir bölgesinde Osmanlı nâmına hüküm süren Paşa, Dayı ve Ağa'lar, İspanya ve İtalya sahil şehirlerine karşı yapılan bu gaza akınlarını, kendi hazinelerini doldurmak için bir fırsat olarak görmüş ve kullanmışlardır. Akdeniz'de bu tür Türk saldırıları, XVII. ve XVIII. asırlar boyunca da devam etmiştir. Bu arada, bazı Avrupa devletleri bu denizcileri rakip devletlerin deniz ticareti ve hakimiyetini etkilemek maksadıyla bazen

[17] İbrahim Harekât, "Mağrib", *DİA*, XXVII, 314
[18] Portekizlileri dostâne uyaran Kanunî'nin bir mektubu, arşivde şöyle kayıtlıdır: BOA.-MD. 5, Hüküm: 161
[19] Seyyid Muradî, s. 140 vd.; İlter, s. 61-63; Braudel, *Akdeniz*, II, 234; İnan, VI, 388. Barbaros kardeşler diye anılan Hızır ve Oruç Reislerin ayrıntılı hayat hikayeleri için bkz. İlter, s. 65 vd., 78-87 ve Seyyid Muradî, eserin tamamı.

desteklemişlerdir. Bu tür akınlar, ancak XVII. yüzyıldan itibaren İngiliz, Hollanda ve Fransa'nın ortak tavır ve girişimleriyle, nihayet Fransa'nın 1830 yılında Cezayir'i işgal etmesinden sonra tamamen durmuştur diyebiliriz.[20]

Bilhassa İstanbul'un fethiyle birlikte bütün Ortadoğu üzerinde Avrupalıların emelleri yıkılırken bu defa İspanya'daki Müslümanların Hıristiyanlar karşısında yenilip topraklarını kaybetmeleri, Kuzey Afrika devletlerini zor durumda bıraktı. Çoğu birer şehir ve çevresinde hakim küçük hanedanlardan ibaret olan bu devletler arasındaki kardeş kavgaları ve birbirlerine üstün gelebilmek için zaman zaman İspanya, Napoli ve Sicilya[21] gibi krallıklardan yardım istemeleri, Akdeniz'in güney sahillerini yaşanmaz hale getirmişti. Avrupalılar daha da ileri giderek, Müslümanların yaşadığı Mağrib sahil şehirlerini işgal etmeye başlamışlardı. O dönemde Müslüman ahalinin yardımına koşabilecek Osmanlı'dan başka güç yoktu. Zaten Akdeniz'de ciddi bir güç haline gelen Türk denizcileri, başta Oruç Reis, Barbaros Hayreddin Paşa ve Turgut Reis[22] kaptanlığında Türklerin bölgeyi iyi tanımaları sonucu Kuzey Afrika sahillerinin birer birer Osmanlı eyaletine dönüşmesi sağlandı.

Bu kıta üzerinde en geniş toprakları tek idare altında toplama başarısını gösteren Osmanlılar Mısır, Habeş, Cezayir, Trablusgarb ve Tunus eyaletlerini sâlyâne (senelik maaş) usulüyle idare ettiler. Sonraki asırlarda bu uygulama diğer eyaletlere de yayıldı. XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti 32 eyalete ayrılmaktaydı ve bunlardan Arap nüfusun yaşadığı 13 eyaletten dördü olan Mısır, Trablusgarb, Tunus ve Cezayir Afrika'da bulunuyordu.[23]

Tunus Eyaleti ve Tunus Emâreti (1535-1957), başlangıçta Cezayir'e bağlı iken 1587 yılından itibaren müstakil eyalet haline çevrildi. Fethi ise önce 1534 yılında Barbaros Hayreddin Paşa ile başlamış, 1556 ve 1557 yıllarında Turgut Reis ile devam etmiş ve 1574 yılında sevk edilen Osmanlı ordusu işi tamamlamıştır. Yani, hem buradaki İspanyol işgaline son vermiş hem de Hafsîler idaresine son vermiştir.[24] Osmanlı döneminde Tunus 22 kazaya ayrılmıştır: Tunus, Bizerte, Kal'a-i Tabarka, Kâf maa Amdûn, Mikne, Sinan, Testûr, Tabarsûk, Ifrîkiyye maa Bâce, Matar, Dâhil maa Süleyman, Kal'a-i Kalîbiya, Kal'a-i Hamâme, Sâhil maa Sûsa, Lecm, Mehdiye, İsfakus maa Kekrene, Kayrevân, Cerîd Cerbe, El-Araz ve Zarzîs. Eyalet teşkil edilmesinden birkaç sene sonra Yeniçerilerin müdahalesiyle seçilen dayılar, eyaletin gerçek söz sahibi oldular. Padişahın buradaki temsilcisi konumundaki valilerin Paşa unvanıyla bir makam sahibi olmaktan başka etkinlikleri yoktu. Paşa tayin edilen Korsika asıllı Murat Bey'in (1612-1631), eyalet idaresini oğullarına devretmesiyle Muradîler dönemi; 1705 yılında da asker ağası Hüseyin b. Ali et-Türkî'nin idareyi ele geçirmesiyle Hüseynîler dönemi başladı.[25]

Osmanlı'nın Cezayir Eyaleti (1516-1848), Oruç Reis'in vefatından sonra kardeşi Barbaros Hayreddin'e kaldı (1529). Türklerin Akdeniz'in güneyinde son derece stratejik bu noktaya yerleşmesi, Avrupa devletleri için uzun asırlar sürecek tehlikeli bir dönemin başlangıcı oldu. Özellikle 1707 yılına kadar İspanyolların, elde tuttukları Vehran (Oran) şehri dışında Cezayir'in geri kalan kısımları için emelleri tamamen sonuçsuz kaldı. Türklerin hakimiyetinde burası Akdeniz'in en cazip şehirlerinden birisi haline geldi. Genelde Barbaros Hayreddin Paşa'nın kurduğu düzeni korumakla birlikte, zamanla değişime de uğramıştır. Buradaki Türk hakimiyeti dört devreye ayrılmaktadır: Beylerbeyiler Devri (1518-1587), Paşalar Devri (1587-1659), Ağalar Devri (1659-1671) ve Dayılar Devri (1671-1830).[26]

Fas'a gelince, Sa'dîler'in idaresinde olan bu bölgeyi hem Osmanlılar hem de İspanyollar ele geçirmeye, en azından sultanlarını kendi yönetimlerinin sadık köleleri haline getirmeye çalışmalarına rağmen, tüm çabalar uzun süreli kalıcı etki doğurmamıştır. Cezayirliler, Sa'dîler'i Padişah'ın halife unvanını tanımaya ikna edememişler ve bu durum iki taraf arasında sürekli çatışma yaşanmasına sebep olmuştur. V. Karlos da, Sa'dîler'in kendi baskısına karşı Osmanlılardan yardım istemede tereddüt etmemeleri nedeniyle Fas'ta istediğini elde edememiştir. Fas, Osmanlılar ve İspanyollar

---

[20] Daha fazla bilgi için bkz. Seyyid Muradî, s. 276 vd.; İlter, s. 71 vd.; İnan, VI, 388-390; Hurtez-Benjent, s. 278-280

[21] Napoli ve Sicilya, özellikle XVI. yüzyılda, Türk tehlikesine karşı ya da Türklerin Arnavutluk ve Yunanistan'da sahip oldukları gözetleme noktalarına karşı hem İspanyol filolarına bir üs sunmak, hem de Türk donanmasına direnmek görevini ifa ediyorlardı. Bkz. Braudel, *Akdeniz*, II, 228 vd.

[22] Rum kökenli olan Turgut Reis, 1550'de Cerbe'ye yerleşmiş, Tunus'ta genişlemiş ve buradan Orta-Batı Akdeniz Hıristiyan kentlerine karşı yoğun saldırılara girişmiştir. Bkz. Braudel, *Akdeniz*, II, 306

[23] Rıdvan, s. 143-167. XVI. Yüzyılda Afrika'daki Müslümanların tamamına yakını ya Osmanlı hakimiyetine girmiş veya bilhassa Bilâdü's-Sudan bölgesinde olduğu gibi padişahı halife kabul ederek onun adına camilerinde hutbe okutmuşlardır. Bu durum, XX. Asrın ilk yıllarına kadar devam etmiş ve sömürgeciliğin kıtada yayılmasıyla birlikte bütün tarihî bağlar kopmuştur. Bkz. Ahmet Kavas, "Afrika'da Türklerin Hakimiyeti ve Kurdukları Devletler", *Türkler- Osmanlı*, Yeni Türkiye, Ankara 1999, I, 580; Harekât, 316-317; İlter, s. 74 vd.

[24] Kavas, s. 584

[25] Kavas, s. 581, 584

[26] Kavas, s. 583; D. Abdullah Hammâdî, *el-Moriskiyyûn ve Mehâkimü't-teftîş fi'l-Endelüs 1492-1616*, ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-neşr, Tunus 1989, s. 132 vd.. Cezayir'in tarihi ve fizikî yapısı konusunda daha fazla bilgi için bkz. İlter, s. 104 vd.

arasında her iki büyük gücün de tam kontrolü altına girmeksizin bir yüzyıldan daha fazla bir süre boyunca dokunulmadan kalmıştır.[27]

Kuzey Afrika dediğimiz Mağrib ile Endülüs'ün ilişkileri, zorunlu sebeplerle başından itibaren çok yakın hatta iç içe olmuştur diyebiliriz. Çünkü, öncelikle fethinden itibaren Endülüs'ün Doğu İslam dünyası ile bağlantı yoludur Mağrib. Her kesimden Müslüman, ne amaçla olursa olsun bu yoldan gelir gider Endülüs ile Doğu arasında. Deniz yolunu kullananlar pek azdır. Dolayısıyla, bu birbirine bitişik gibi görünen iki İslam ülkesi arasında her türlü alış-veriş ve etkileşimin olması tabîdir. Nitekim, Endülüs Devletinin siyasi ömründe Mağrib devletlerinin desteği çok müstesna bir yere sahiptir.[28]

Son derece geniş arazilere sahip bu bölgelerin uzun süre tamamıyla hâkimiyet altına alınması gerçekleşmediği gibi, o çağın şartlarında doğrudan İstanbul tarafından idare edilmesi de mümkün değildi. Zamanla buralara yerleşen Türk soylu aileler, padişahın fermanını da alarak güçlü eyalet düzenleri kurdular ve adeta yarı bağımsız bir devlet gibi hüküm sürdüler. Özellikle Trablusgarb'ta Karamanlı Dönemi, Tunus'ta Hüseynîler Dönemi ve Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve soyundan gelen Hidivler Dönemi, kendilerine has özellikleriyle diğer pek çok eyaletten farklı-imtiyazlı konumdaydılar. Bunlar arasında Garp Ocakları adıyla bilinen Cezayir, Trablusgarb ve Tunus, son dönemlerine kadar Anadolu'dan asker toplamaya devam ettikleri için yerli ahali arasında da önemli sayıda Türk asıllı nüfus artmıştır.[29]

İspanya'daki Endülüs Müslümanlarını ya da Müdeccenleri denizci gâzîleri vasıtasıyla yok olmaktan kurtarıp Akdeniz sahillerine yerleştirerek Kuzey Afrika'nın yeniden canlanmasına büyük katkı sağlayan Osmanlılar, Müdeccenlerin uzun asırlar boyunca kazanmış oldukları tecrübelerinden de istifade etmişlerdir. İspanya'yı en son 1609-1614 yılları arasında gerçekleşen Büyük Sürgün'de terk etmek zorunda bırakılan Müdeccenlerden 80 bininin Cezayir ve Tunus'a nakilleri sağlanmıştır. Yerli ahalinin çoğunluğunu teşkil eden Berberîler ve Araplara oranla Osmanlı idaresiyle daha sıcak münasebetler kuran Müdeccenler ile Anadolu'dan askerlik ve denizcilik yapmak üzere bölgeye sevk edilenler arasında yapılan evlilikler sonucunda kuvvetli ailevi bağlar da kurulmuştur.[30]

XVII. Yüzyıla gelindiğinde Kuzey Afrika sahillerindeki şehirlerde yaşayanların sayısı yüzbinlerle ifade edilir hale gelmiştir. Türklerin denizlerde yaptıkları başarılı seferler sayesinde gelişen ticarî hayat ve Avrupa'nın güney sahillerinden toplanan vergilerin eyalet merkezlerine getirilerek yerlilere dağıtılması ve yerli şehirlere mâledilmesi, şehirlerde refah seviyesini artırmıştır. Afrika'daki Osmanlı idarecileri merkezden gönderilen paralarla değil, bizzat mahallinde elde ettikleri gelirlerle bu bölgeleri kalkındırıyorlardı. Anadolu'da olduğu gibi pek çok Kuzey Afrika şehrinde Osmanlı'dan kalma eserlere rastlanmasının sebebi, bu idarecilerin ahaliyi rahat içinde yaşatma gayretlerinin bir neticesidir.[31]

### C. II. Bayezit Dönemi (1481-1512)

Endülüslülerin Osmanlılardan haberdar olmaları da büyük ihtimalle bu "büyük fetih" olayından sonraya denk düşmektedir. Çünkü, İstanbul'un fethinin Endülüslüler arasında büyük bir sevinç ve hatta kurtuluş heyecanı meydana getirdiğini, ileride vereceğimiz belgelerden anlamaktayız.

İspanya, Endülüs Devletinin bu son günlerinde artık Türklere karşı mücadelenin bayraktarlığına, Hıristiyan alemine ve Papalığa hizmet iddiasına da soyunmaya başlamıştır. Bunu her fırsatta Papa'ya hissettirmeye çalışmakta ve destek istemektedir.[32] Bu, Osmanlılar ile İspanya arasında büyük çatışmaların ufukta olduğunun işaretiydi.

1492 Yılından sonra İspanyollar, imparatorluk olma yolunda hızla ilerlemişlerdir. Bir yandan kuzeye Avrupa istikametine, diğer yandan güneye Kuzey Afrika'ya yönelmiş, öte yandan Atlas Okyanusu'nu geçerek yarım asır içerisinde Teksas'tan Arjantin'e kadar uzanan topraklara ve okyanuslarda sayısız adalara sahip olmuşlardır. Buralardan elde ettikleri altın ve gümüşün sağladığı güçle Avrupa'da yayılmak için gerekli büyük savaşlara girişebilmişler ve Yeniçağ dünyasının tanıdığı büyük imparatorluğa sahip olmuşlardır.

---

[27] Ibarra, s. 605; Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi: Osmanlılar Dönemi (1566-1730)*, TTK, Ankara 1991, III, 26 vd. Bu durma işaret eden arşiv belgesi için bkz. BOA.- M.D. 67, Hüküm: 134

[28] Endülüs'ün Mağrib ile ilişkileri konusunda daha fazla bilgi için bkz. Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 28 vd.

[29] Kavas, s. 579-580

[30] İlter, s. 88 vd.; Kavas, s. 580

[31] Kavas, s. 581

[32] Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, s. 141

Kastilya ve Aragon krallıklarının 1469'da birleşmesinden sonra güçlenen İspanya, 1492'de Gırnata'da Endülüs İslam Devletine son vermiş ve bu tarihten 12 yıl sonra ölen kraliçe İzabel, kocası kral Fernando'ya, Mağrib'te "kâfirlere" (Müslümanlara) karşı haçlı saldırılarını sürdürmesini, Avrupa'da ise savaştan uzak durmasını vasiyet etmiştir. Fernando bu vasiyete kısmen uymuş, fakat daha çok tersini yapmıştır. Mağrib'e yönelik bazı işgal hamleleri gerçekleştirmiş ise de, asıl gücünü Avrupa yönünde göstermiştir. İtalya üzerinde Fransa ile yoğun savaşlara girişmiştir.

1480'de Otranto'nun fethinin ardından Osmanlıların İtalya sahillerine ve adalarına karşı taarruzlarını artırdıkarını gösteren İspanyol arşiv belgeleri çoktur. İspanyollar, kendi himayelerinde bulunan Napoli, Sicilya ve civar İtalyan adalarına her zaman yeni bir Türk taarruzu korkusu içine girmişlerdir. Bu belgelerden birine göre, 1485 yılının yazında yeni Türk saldırısı olmayacağının anlaşılması üzerine, İspanyollar Gırnata'ya karşı kuşatma hareketini şiddetlendirme kararı almışlar ve bu yüzden gelişebilecek bir Türk saldırısına karşı savunma tedbirlerini artırmışlardır.[33]

İspanya'dan Kuzey Afrika kıyılarına göç eden Endülüslülerden bazıları bu dönemde korsanlık faaliyetlerine başlamışlardır. İspanya gemilerine ve İspanya'daki Müdeccen kardeşlerinin desteğiyle bazı İspanyol kıyı şehirlerine saldırılar düzenliyor ve intikam alıyorlardı. Mesela, 1505 yılı ilkbaharında Mersâlkebir'deki Endülüslü korsanlar, 12 Brigantin ve Fırkateyne sahip olarak Belensiye ve Malaga kıyılarını yağma etmişlerdir. Ancak, bunun üzerine kral Ferdinand aynı yıl sonlarında Mersâlkebir'e saldırmış ve işgal etmiştir.[34]

Endülüs Yahudileri, İslam fethi öncesi Hıristiyan Vizigot yönetimi tarafından "sapık inanç sahibi, toplumda fesat çıkaran ve düşmanla işbirliği yapan" bir topluluk sayılarak, 694 yılında 17. Toledo Konsili'nde alınan kararla toptan köleleştirilmişlerdi. Mallarına el konulmuş ve çocukları da Katolikleştirilmek üzere ellerinden alınmıştı.[35]

İspanya'da zaten var olan Yahudi düşmanlığı, papazların gayretleri sonucu günden güne artmıştır. 1411 Yılında, Vincent Ferrer adında bir keşiş Kastilya'yı baştan başa dolaşarak Yahudilere vaazlar vermiş ve onları Hıristiyan olmaya zorlamıştır. Onun gerek iyilik gerekse baskı yoluyla yaptığı zorlamalar neticesinde, pekçok Yahudi kütleler halinde Hıristiyan olmuş veya öyle görünmek zorunda kalmıştır.[36]

Aslında, Gırnata'nın Teslim Antlaşması'nda Yahudilere de Müslümanlar ile benzer şekilde haklar tanınmıştı.[37] Buna rağmen, anlaşma çiğnenmiş ve 31 Mart 1492 tarihinde İspanya Krallığı ülkede bulunan bütün Yahudileri sürgün etmeyi öngören kanunu yürürlüğe koymuştur. Buna göre, 100 bin kadar Yahudinin 2 Ağustos'a kadar ülkeyi terk etmesi isteniyor, giderken altın, gümüş gibi paraların götürülmesi de yasaklanıyordu. Gerçekten de, bu tarihe kadar sürgün olayı gerçekleşmiştir. Sürgün fermanı yayınlanınca Yahudiler büyük bir telâşa kapılmışlar ve bu karardan dönülmesi için kral ile kraliçeyi ikna etmeye çalışmışlardır. Ancak, Kardinal Torqueamada'nın şiddetli tepkisi üzerine kraliyet, aldığı büyük para teklifine rağmen, karardan dönmemiştir. Yahudilerin İspanya Hıristiyanlarınca istenmemelerinin önemli sebeplerinden biri, dinî tahammülsüzlük iken, diğeri onların altınları ve mallarının ellerinden alınmak istenmesiydi. Nitekim, sürgün fermanında bu hususa da yer verilmiştir. Yahudilerin bir kısmı, vaftiz olmayı kabul ederek Hıristiyanlığa girmek veya öyle görünmek (Konverso) zorunda kalırken, onların çoğu (bunların sayısı 200 bin tahmin edilmektedir)[38] evlerini ve mallarını yok pahasına satarak yolculuk için hazırlanmış ve yola koyulmuşlardır.[39]

Sürgünlerden bir kısmı Kuzey Afrika'ya, bir kısmı İtalya'ya hareket etmiştir. Önemli bir bölümü de Osmanlı ülkesine göç etmiştir. Kuzey Afrika'ya gidenler yağma, soygun gibi mezâlime maruz kalmışlardır. Endülüs Yahudilerinin büyük bir bölümü Osmanlı Sultanı'ndan yardım istedi. Çünkü, Avrupa ülkeleri onları kabul etmek istemiyordu. Osmanlı Devleti bu Yahudilere yardım etti ve kendi topraklarına kabul etti. Endülüs Yahudilerine 1496-1497 yıllarında Portekiz'den kovulan Endülüs Yahudileri de eklendi.[40] Yani, Endülüs-İberya Yarımadası Yahudileri, Hıristiyanlar tarafından neredeyse toptan sürgün edildiler. Osmanlı ülkesine kabul edilen bu Yahudiler (sayıları 40 bin tahmin

[33] Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, s. 136, 138, 140
[34] İlter, s. 61
[35] Moshe Sevilla–Sharon, s. 21
[36] [Cecil Roth, *Histoire du Peuple Juif*, Paris 1957, s. 272-273]'ten naklen Eroğlu, s. 45
[37] Attali, s. 143-144
[38] Franco, s. 37
[39] Moshe Sevilla–Sharon, s. 132-134; [Sachar, s. 253]'ten naklen Eroğlu, s. 50-51
[40] Moshe Sevilla–Sharon, s. 18

edilmektedir)[41], başta Selanik olmak üzere İzmir, İstanbul, Edirne, Yenişehir ve Şam bölgesinde Safed gibi şehirlere yerleştirildiler.

"Yahudi göçü yılı" olarak bilinen 1492, sembolik bir tarihtir ve gerçekte Yahudi göçünün en yoğun olduğu yıldır. Ancak, bu tarihten sonraki bir-iki asır boyunca da Osmanlı ülkesine Eşkenaz Yahudilerinin[42] göçleri devam etmiştir.

1492 Yılında İspanya'dan kovuldukları için Osmanlı ülkesine göç eden Yahudilerin sayısı, yaklaşık 40 bin olarak tahmin edilmektedir. Yeni gelen göçmenleri, daha önce Osmanlı idaresinde yaşamakta olan Eşkenazlar ve Romanoitler[43] hararetle karşılamış ve onlara ellerinden gelen her türlü yardımı yapmışlardır. Göçmen Yahudiler, dindaşlarından olduğu gibi, devlet yöneticilerinden de her türlü yardımı görmüşlerdir. Onlara karşı her türlü kötülük yasaklanmış ve hatta idam sebebi sayılmıştır. Haham Eliya Kapsali, bu hususu şöyle anlatmıştır:

"Osmanlı Padişahı Bayezit, İspanya (Endülüs) Yahudilerine yapılan kötülüğü ve bir güvence aradıklarını öğrenerek, onlara merhamet etmiş, bütün ülkeye münâdîler göndererek Yahudilere eziyet etmeyi ve onları kovmayı kesinlikle yasaklamıştır. Onlara yumuşak davranmayı ve iyilik etmeyi emretmiştir. Kim ki göçmenlere kötü muamele ederse veya onlara bir ceza verirse, cezasının idam olacağını ferman buyurmuştur."[44]

Yahudiler, Osmanlı ülkesine toplu şekilde geldikleri gibi, aile olarak gelenler de olmuştur. Bunun bir örneğini biz, II. Bayezit döneminde Rumeli kadılarına yazılmış olan bir hükümde görmekteyiz:

"el-hâletü hâzihî Dârende-i hükm-ü hümâyun Baruh veled-i Musa nam Yahudi, horandasıyla Körfez'den gelüp memâlik-i mahrûsemde mütemekkin olmak talep itdüğü ecilden buyurdum ki, mezbur Yahudi, her kangı iskeleden ihtiyar ederse gelüp memâlik-i mahrûsemde mütemekkin ola, bu babda kendüye, oğluna, kızına ve malına ve davarına ve esbâbına ve horandasına kimesne dahl ü taarruz etmeye ve incitmeye ve üşendirmeye, şöyle bileler, alâmet-i şerîfe itimat ideler. Tahrîren fî evâili Zilhicce sene sitte ve tis'a mi'e (960)".[45]

Bu hüküm bize, Padişahın ve dolayısıyla Osmanlıların göçmen Yahudilere karşı sahip oldukları anlayışın ne olduğunu çok açık ve seçik olarak göstermektedir. Çünkü, "Osmanlı ırk, renk, dil, din, kültür ayrımı yapmaksızın kendisiyle uyumlu olmaya elverişli insan kütlelerine, elinde bulundurduğu imkanlardan istifade etme fırsatı tanımıştır"[46].

Endülüslü Müslümanlar, Gırnata'nın Teslim Antlaşması mûcebince İspanya'da kalmak veya Mağrib'e göç etmek arasında muhayyer bırakılmışlardı. Onlardan yüzlerce aile kendi isteğiyle Mağrib'e göç etmiştir.

Bu dönemde Osmanlı Devletinin Müdeccenlere herhangi bir yardımı henüz söz konusu değildir. Endülüslülerden gelen yardım çağrıları üzerine sadece bazı denizcilerin İspanya hedeflerine korsanvarî saldırılarından behsedilmektedir. Yani, Osmanlılardan cesaret bulduklarına inandığımız Akdeniz'deki bağımsız Türk-Arap Müslüman denizciler, İspanya kıyılarına korsan saldırılarda bulunmaya başlamışlardır. Bu tür saldırı hareketleriyle onlar, hem düşmanı taciz ediyor, hem Müdeccenlere moral desteği sağlıyor ve hem de onların Kuzey Afrika'ya göç etmelerine yardımcı oluyorlardı. İleriki yıllarda Müdeccenlerin zaman zaman kalkışacakları isyan hareketlerine de bu denizcilerin destekleri söz konusuydu ki, İspanya yönetimi bu yüzden kıyı şeridinde oturan Müdeccen aileleri iç bölgelere iskân etme ihtiyacı hissetmiştir.

Padişahtan yardım talep etmek için İstanbul'a gelen Endülüs elçisi, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa bu dönemde söz konusudur. 892/1486-1487 Yılında Endülüs Gırnata Sultanı XII. Muhammed Ebu Abdullah es-Sağîr'in gönderdiği ilk elçi (ki, kimliği bilinmiyor), temsil ettiği Endülüslülerin yaşadığı vahim durumu bir şiirle takdim etmeyi münasip görmüştü.[47] Bu şiir, Endülüslü şâir Ebu'l-Bekâ Sâlih b. Şerîf er-Rundî'ye (ö. 684/1285) aitti ve 1212 yılında kaybedilen büyük savaş /

---

[41] Emmanuel, s. 57

[42] Endülüs ya da İberya Yahudileri olan Sefaradlar dışında, diğer Avrupa bölgelerinde yaşamış olan Yahudiler için kullanılan bir terimdir.

[43] Romalılar, yani Bizans döneminden kalma Yahudiler.

[44] [Veinstein, s. 363]'ten naklen, Eroğlu, s. 66

[45] *906/1501 Tarihli II. Bayezit Dönemine Ait Ahkâm Defteri*, haz. İlhan Şahin-Feridun Emecen, İstanbul 1994, s. 15

[46] Hüseyin Arslan, s. 268-269

[47] Bazı araştırmacılar tarafından ilk elçinin geliş tarihi 1482, Kemal Reis'in sevk tarihi ise 1488 olarak verilmiştir (bkz. Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", s. 245). Ancak, diğer pekçok araştırmacının tespitleri ve Kemal Reis'in sevk tarihi dikkate alındığında, 1487 tarihini tercih etmek daha isabetli görünmektedir.

el-İkâb felâketinden kısa süre sonra ardı ardına kaybedilen Kurtuba, İşbiliye, Ceyyan, Dâniye ve Şenterîn gibi pek çok Endülüs şehri için söylenmiş ağıt veya mersiye idi.[48]

Sebebi ve mazereti her ne olursa olsun, aralarında Osmanlıların da bulunduğu Memlukler, Hafsîler[49], Sa'dîler[50] ve Abdülvâdîler[51] gibi o günün Müslüman devletleri gerekli yardımı yapmadıkları veya yapılan yardımlar yetersiz kaldığı için Endülüs'te Benî Ahmer idaresi 1492 yılında sona erdi. Kısa süre sonra Endülüslülere karşı başlayan Hıristiyan baskısı karşısında bunalan Müslümanlar, eskiden olduğu gibi yine diğer Müslüman kardeşlerinden, özellikle de Osmanlılardan yardım istemeye çıktılar. Çünkü, onlar için Osmanlı çok şey demekti. Her şeyden evvel İslam dünyasının en güçlü devletiydi ve padişah, bütün Müslümanların halifesiydi. O halde, bu halife Endülüslülerin yaşamakta olduğu trajediye bigâne kalamazdı. İşte bu düşünceler içerisinde Müdeccenler, 1501-1502 senesinde bir kez daha II. Bayezit'e müracaat ettiler. Bu kez gelen elçi de, önceki gibi kendi hallerini anlatan bir ağıt ile gelmişti.[52]

Bu şiirle gelen ikinci yardım talebi, acaba hangi tarihte gerçekleşmiştir? Pekçok araştırmacının tespitine göre, 1505 yılında Endülüslülerin el-Büşşerât'ta (Alpujarras) kalktıkları isyan hareketinin akabinde olmuştur. Ancak, bu kez de elçinin kimliği bilinmiyor ve üstelik şiirin sahibi şâirin kimliği konusunda kaynaklarda belirsizlik mevcut. Çünkü, gelen elçinin kimliğinden çok getirmiş olduğu mektubun içinden çıkan ağıt-istincât türündeki şiir üzerinde durulmuştur. Bazı tarihçiler, bu elçinin zorla hıristiyanlaştırılan Müdeccenlerden biri olduğunu yazarlar[53] ki, bizce de bu isabetli bir tahmindir.

Endülüs tarihçisi el-Makkarî, *Ezhâru'r-riyâz* adlı eserinde 104 beyitlik bu şiire yer vermektedir.[54] II. Bayezit, Endülüslülerin bu iki yardım talebine de etkili bir karşılık verememiştir. İlk çağrının ardından İspanya kraliyetine hitaben bir mektup yazmış, Endülüslülere yönelik baskı politikasından vazgeçilmesini rica etmiş ancak, pek etkili olmamıştır. İkinci elçinin gelişi sonrasında Osmanlı yönetimi, bu kez diplomatik girişim yerine askerî müdahale kararı almıştır. 1494'te Osmanlıların hizmetine girmiş bulunan büyük denizci Kemal Reis, 1505 yılında bir donanmayla Akdeniz'e sevk edilmiştir. Kemal Reis, Mâleka ve el-Cezâiru'ş-Şarkıyye yani Balear Adaları kıyılarını vurmuş ve bu arada çok sayıda Müdecceni Kuzey Afrika ve İstanbul'a taşımıştır.[55]

1492 Yılında Endülüs'ün düşüşüyle birlikte başlayan göçlerden bir kısmı da İstanbul'a yönelmiştir. Büyük ihtimalle denizcilerin gayretleriyle gerçekleşen bu göçmen nakliyatı sonucu İstanbul'a gelenler, burada Galata semtine yerleştirilmişlerdir.[56] Kemal Reis ile onun arkadaşları olan Burak Reis, Kara Hasan Reis, Herek Reis ve Pirî Reis gibi ünlü denizciler hem Venediklilere hem de İspanyollara karşı Osmanlılar adına Akdeniz'de cihat etmişlerdir. Padişah, bu kadarıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Çünkü, o zaman donanma henüz Batı Akdeniz ve İspanya üzerine açılacak kadar gelişmiş değildi.[57] Macaristan olayları ve Papa II. Jules'in öncülüğündeki haçlılarla savaş yanında, Memlukler ile de mücadele sürüyordu. Cem meselesi[58] ise hem içte hem de dışta padişahın başını ağrıtan hususlardandı.

### D. I. Selim Dönemi (Yavuz, 1512-1520) ve Barbaros Hayreddin'in Yardımları

Bu dönemde Osmanlılar, Asya ve Ortadoğu yönünde genişleme siyaseti takip etmiş, Suriye-Mısır-Arabistan bölgesinde hakim olan Memlukler devletine bağlı yerleri ele geçirmişlerdir. Böylelikle devletin büyümesi ve daha da güçlenmesi sağlanmıştır. Doğu Akdeniz kıyılarının hâkimiyet altına

---

[48] Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Musa Duman, Gökkubbe, İstanbul 2005, s. 136; Uzunçarşılı, II, 200; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", 394-395

[49] 1228-1574 tarihleri arasında Tunus ve Doğu Cezayir'de hüküm süren Berberî hanedanı. Bkz. Muhammed Razûk, "Hafsîler", *DİA*, XV, 125-128

[50] 1548-1659 tarihleri arasında Fas'ta hakim olan hanedan. Bkz. Hüseyin Mûnis, *Târîhü'l-Mağrib ve hadâratühû*, Beyrut 1992, s. 223-340

[51] 1235-1550 tarihleri arasında Tilemsen ve civarında hakim olan hanedan. Bkz. Erdoğan Merçil, "Abdulvâdîler", *DİA*, I, 276-277

[52] Ali Rıza Seyfi, s. 28; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", 396; Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 65

[53] İnan, VI, 346-347

[54] Kasîde-mektubun adı: Risâletü Ehli'l-Cezîre ba'de istîlâi ehli'l-küfri alâ cemîihâ li's-Sultân Bâyezîd, el-Mektebetü'l-Vataniyye bi'l-Cezâir, No: 1620. Kasidenin kaynağı için bkz. Makkarî, *Ezhâr*, I, 108-115

[55] Ali Rıza Seyfi, s. 26 vd.; Yücel, Yaşar-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi: Osmanlılar Dönemi (1300-1566)*, TTK, Ankara 1990, II, 213; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", 396

[56] Evliya Çelebi, I, 431

[57] BOA, Mühime Defteri No: 78, s. 441: 1022/1613; Abdurrahman Şeref, s. 136; Uzunçarşılı, II, 199-204; Ahmet Tabakoğlu, s. 236-237

[58] 1481 Yılında Bayezid'in tahta geçmesine karşı çıkan Cem Sultan, aynı yıl giriştiği Yenişehir savaşını kaybedince önce Anadolu'ya (1482), ardından da Rodos'a kaçmak zorunda kaldı (1482). Aynı yıl, Bayezid St. John Tarikatı (Hospitalier) Şövalyeleri ile Cem üzerine anlaşmaya vardı. Uzun süre padişahın başında korku veren bir gâile olarak kalan bu mesele, 25 Şubat 1495 tarihinde Cem Sultan'ın vefatıyla sona erdi. Bkz. Gülcan, s. 197-198

alınmasından sonra Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na açılma gerçekleşmiş, buralarda ise coğrafî keşifler sonucunda bölgeye gelerek baharatın vatanı olan Hindistan ile Uzakdoğu'ya hakim olma mücadelesine girişen Portekizliler ile karşılaşılmıştır. Gerek Portekiz tehlikesi gerekse yeni fethedilen toprakların sahillerini koruma ve denizleri kontrol altında tutma zorunluluğu, deniz meselelerine son derece önem vermeyi gerektiriyordu. Dolayısıyla, bu dönemden itibaren denizciliğe büyük önem verilmiş, tersane ve donanma faaliyetleri iyileştirilmiş (Galata'da Haliç Tersanesi), sonraki dönemlere alt yapı teşkil edecek sağlam adımlar atılmıştır.[59]

Bu dönemde İspanya, 1516'da Ferdinand'ın ölümüyle birlikte taht kavgalarına sahne olmuştur. İç savaş ancak 1522'de durdurulabilmiştir. Bu tarihte V. Karlos, tahtın tek sahibi olmuş ve dev bir Avrupa imparatorluğuna hükmetmiştir. O, İspanya İmparatorluğuna hükmedecek Habsburg hanedanından olan beş kraldan ilkiydi. Kastilya, Aragon, İtalya, Almanya ve bağlı ülkeleri, Hollanda, Lüksenburg, Macaristan, vd… Nerdeyse Avrupa kıtasının yarısını ve Amerika kıtasındaki yeni ülkeleri kaplayan bir imparatorluk, artık V. Karlos'un idaresindeydi. Ancak, büyüklüğüyle paralel şekilde devletin problemleri de büyüktü.

1514-1519 Arası Kuzey Afrika'da bağımsız bir devlet kurmaya çalışan ve Barbaros'un liderliğini yaptığı Türk-İslam kökenli korsanların aktif olduğu yıllardır. Bu grupların Kuzey Afrika'daki hareketi, Avrupalılar tarafından yeni ve bağımsız bir korsan vekil-devletin doğuşu olarak görülmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından "Akdeniz'de Osmanlı korsanlığı" şeklinde de nitelendirilen bu hareket, çoğu isimsiz deniz korsanlarının yarı resmi faaliyetleri ile başlamıştır. Daha çok haydutluk olarak anlaşılmak istenen bu tür korsanlık, aslında karada "ribat" denen sınır boylarında öncü kuvvet göreviyle cihat eden akıncıların denizlerdeki muâdilidir. Karada ve denizdeki bu akıncılar, İslam Hukuku prensipleri ile İslam'ın cihat ve gazâ anlayışı benimseyerek hareket eden mücâhitlerdir. Osmanlı korsanları, devlet hizmetinde olsun kendi adlarına olsun, savaşa çıktıklarında bunu bir inanç savaşı yani cihat bilinciyle yapmışlardır. Nitekim, "levend" veya "gönüllü levend" şeklinde adlandırılan bu denizciler, hukuk dışına çıktıkları zaman "harâmî levend" olarak adlandırılmışlar ve cezalandırılmışlardır. Osmanlı devlet donanmasının güçlü şekilde Akdeniz'de görülmeye başlamasıyla birlikte, korsan gemileri devlet donanmasına iltihak ederek güç birliği yapmışlardır. Zaman içinde Cezayir'e yerleşerek, Akdeniz'e çevresi olan Hıristiyan devletlerin korkulu rüyası haline gelmişlerdir.[60]

Kemal Reis'in Müdeccenlere destek amacıyla gönderilişiyle eş zamanlı olarak, Barbaros Hayreddin ağabeyi Oruç Reis ile birlikte Akdeniz'de korsanlığa başlamış bulunuyordu. İki kardeş, Tunus'ta Havkulvâdî'yi ve bir yarımada üzerinde bulunan Şerşel'i (Cicelli) üs edinerek akınlarını İtalya kıyılarına kadar uzatmışlardı. 1515 Yılında Yavuz Sultan Selim'in de desteğini alarak Cezayir'i İspanyol işgalinden kurtarmak için harekete geçtiler. 1517'de bu hedeflerine ulaştılar ve Oruç Reis Cezayir Sultanı ilan edildi. Ancak, 1518'de İspanyollar ve yerli işbirlikçileriyle yapılan Tilemsen Savaşı sırasında Oruç Reis öldü ve Hayreddin yalnız kaldı. Bu durumda Osmanlılardan himaye talep etmek zorunluluğu hissetti.[61]

Bu amaçla, Cezayir halkı önde gelenlerinden Muhammed b. Mansur b. Ali el-Halebî'nin yazdığı Cezayir halkının arîzasını, adamlarından Hacı Hüseyin eliyle İstanbul'a Yavuz Sultan Selim'e gönderdi. Arîzada Endülüs'ün işgal edilişine ve Müslümanların işgal altında kalışına dikkat çekildikten sonra düşman İspanyollar ve Portekizlilerin doğudan-batıdan Cezayir'i kuşattığı, Cezayir halkı bu durumdayken Oruç Reis ve Hayreddin'in imdatlarına yetiştiği ve bu sayede düşmanın püskürtüldüğü, kendilerinin Şer-i Şerif'i uygulamada kararlı ve Allah yolunda cihadı meslek edinmiş Hayreddin'den ziyadesiyle memnun oldukları, onun idaresi altında Osmanlı Devletine tâbi olmak ve bu suretle düşman tehlikesinden beri olmak istedikleri gibi hususlar yer almaktaydı. [62]

Yavuz, bu talebi tereddütsüz kabul etmiş ve Hayreddin'e Yeniçeriler ile topçulardan müteşekkil 2 bin kişilik bir askerî birlik de göndermiştir. Osmanlı himaye ve desteğini arkasına alan Barbaros Hayreddin'in bundan sonra, İstanbul'a davet edileceği 1533 yılına kadarki en önemli faaliyetlerinden biri, Endülüslüleri kurtarmak maksadıyla İspanya kıyılarına seferler tertip etmek olmuştur. O, kıyılarını vurarak İspanya'yı taciz ediyor ve imkanı ölçüsünde Müdeccenleri gemileriyle Kuzey Afrika'ya taşıyordu.[63]

---

[59] Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 52

[60] İlter, s. 94 vd.; Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 47-49; Chakib, s. 27 vd.; Hammâdî, s. 133-135; Rıdvan, s. 189 vd.

[61] Hasan el-Vezzân, II, 9, 33, 38-41; Krş. Hess, s. 8; Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, s. 185 vd.; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", 396-397; Hammâdî, s. 134-135

[62] Temîmî, Abdülcelil, "Risâle min ahâlîi medîneti'l-Cezâir ilâ's-Sultan Selîm el-Evvel", *el-Mecelletü't-târîhiyye el-Mağribiyye*, N. 6 (January 1975), 119-120

[63] Kâtip Çelebi, I, 61 vd.; Seyyid Muradî, s. 70, 140; Hammâdî, s. 136; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", 397

1516 Yılında Türk denizcilerin Kuzey Afrika'da İspanyolların elindeki bazı kıyı şehirlerine saldırılarının etkisini, aşağıdaki İspanyol belgesi açık şekilde göstermektedir:

Penon de Argel (Cezayir Liman Ağzı) Kalesi Beyi Senyor Quint'in İspanya Krallığı'nın bütün valilerine, kalenin su ve erzak sıkıntısını belirten 18 Ağustos 1516 tarihli mektubu:

"Saygıdeğer Beyler,

Kutsal Katolik dinimizin düşmanlarının devamlı saldırıları yüzünden son günlerde artık Cezayir sahil ve sularına, eskiden olduğu gibi, gemilerimiz gelemediği için yardım da ulaşamamış, bu yüzden kalede büyük sıkıntı ve kıtlık meydana gelmiş, yalnız 15 varil suyumuz kalmış bulunmaktadır. Kral Naibine yazdığım mektupta, kalenin durumunu ve kaptanların borçları veya çeşitli problemleri nedeniyle yardıma imkanları olmadığını belirttikten sonra, kalenin en acil ihtiyaçlarını giderebilmek amacıyla, kaleyi emniyet altına aldıktan sonra bizzat Mayorka şehrine gelmek zorunda kaldım. Ayrıca, kaptanlara o bölgede kullanılan mühimmat masrafları hariç 1270 altın duka da yardım ettim. Bu yüzden, siz büyük ve saygıdeğer efendimizden söz konusu kale için gerekli levâzım ve malzemenin yani erzak, barut ve paranın gönderilmesini istirham ediyorum. Çünkü, askerler bu kadar tehlike karşısında ücretleri ve levazımları vaktinde verilmeyecek olursa bize karşı bir takım güçlükler çıkartabilirler. Tanrı sizin ömrünüzü uzun ve bereketli kılsın.

Mayorka, 18 Ağustos 1516, Nicola Quint Gemisi"[64]

Yavuz, bu talebi tereddütsüz kabul etmiş ve Hayreddin'e Yeniçeriler ile topçulardan müteşekkil 2 bin kişilik bir askerî birlik de göndermiştir. Osmanlı himaye ve desteğini arkasına alan Barbaros Hayreddin'in bundan sonra, İstanbul'a davet edileceği 1533 yılına kadarki en önemli faaliyetlerinden biri, Endülüslüleri kurtarmak maksadıyla İspanya kıyılarına seferler tertip etmek olmuştur. O, kıyılarını vurarak İspanya'yı taciz ediyor ve imkanı ölçüsünde Müdeccenleri gemileriyle Kuzey Afrika'ya taşıyordu.[65]

### E. Kanunî Sultan Süleyman Dönemi (1520-1566)

Bu dönemde Osmanlıların İspanya'ya karşı Fransızlar ile ittifak kurması[66], İspanyol arşivlerinden alınan bir belgede şöyle ifade edilmektedir: Kastilya Amirali Don Fadrique'in İmparator V. Karlos'a Medina de Rioseco'dan gönderdiği 3 Temmuz 1537 tarihli Mektubu :

"Fransa Kralının, Tanrı'dan korkmadan Hıristiyanlığa karşı gösterdiği düşmanca davranışları ile birkaç defa askerî kuvvetlerini, ancak kâfirlerin yapabileceği bir davranışla, Majesteleri'nin kutsal çabası olan Katolikliğin çıkarlarının aleyhine harekete geçirdiğini ifade eden Majesteleri'nin mektubunu almış bulunuyorum. Şimdi, Türkler ile işbirliği yaparak Büyk Türk'ün amacı olan Hıristiyanlığa saldırı ve tahrip etmek, Fransa'nın da amacı olmuştur. Ancak, Majesteleri'nin, bu kuvvetlerin birleşmesi halinde güç kazanacakları düşüncesi bizi korkutmamalıdır. Majesteleri'nin bütün bu güçlere karşı savaşması beni asla korkutmamaktadır. Çünkü, Tanrı'ya karşı savaşmak için birleşmiş bulunan kâfir hükümdarların, Hıristiyanlığın başı olarak Hıristiyanlık adına savaşan Majesteleri'ne karşı gâlip gelebileceklerine inanmak mümkün değildir..

Ulu Efendimiz, Tanrı adına ve Hıristiyanlığın iyiliği için yapılacak savaşa bir köşk ile katkıda bulunacağım. Majesteleri, bu köşkü belirlenen amaç doğrultusunda açık artırma yoluyla satarak faydalanabilir. Ayrıca silah ve ağır toplar vermek suretiyle de yardım edeceğim.. Tanrı Kutsal Majestelerini ve mülklerini koruyup müreffeh kılsın. Hizmetkârınız, kulunuz ayak ve ellerinizden öper. Ben Amiral. Kutsal ve Katolik Efendimiz Kral ve İmparator Hazretlerine."[67]

Batı Akdeniz'de tüm hayatını Hıristiyanlar ile mücadeleye adamış olan Barbaros, 1533'te İstanbul'a gelir ve bizzat padişah tarafından kabul edilir. 1534'te Cezayir Beylerbeyi olarak Derya Beylerbeyliği'ne yani Osmanlı donanmasının Kaptân-ı Deryalığı'na getirilir. Bundan sonra, Osmanlı için gemisi ve personeliyle mükemmel bir deniz gücü hazırlamaya başlar.[68] Hazırlıklarını tamamlayınca ise Kanuni'den aldığı tam destekle Orta ve Batı Akdeniz'deki İspanya İmparatorluğu hedeflerine saldırır.[69] Kısa sürede çok büyük neticeler elde eder.

---

[64] Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, s. 144. Barbaros ve adamlarının az sayıda da olsa Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika'da güçlerinin her geçen gün arttığını ifade eden İspanyol belgesi için bkz. Aynı eser, s. 156-157

[65] Kâtip Çelebi, I, 61 vd.; Seyyid Muradî, s. 70, 140; Hammâdî, s. 136; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", 397

[66] Osmanlı-Fransız dostluk antlaşmalarına delil olan birçok arşiv belgesinden birkaçının kaydı şöyledir: BOA.-MD 3, Hüküm: 1121; BOA.-MD 5, Hüküm: 93; İspanya'ya karşı Osmanlı-Fransız işbirliğini gösteren arşiv belgelerine örnek olarak bkz. BOA.- M.D. 19, Hüküm: 713; BOA.- M.D. 21, Hüküm: 645

[67] Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, s. 243.

[68] Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 66

[69] Bu saldırıların yapıldığı merkezde taraflar arasındaki durumu gözlemleme imkanı sunan İspanyol belgesi için bkz. Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, s. 251

Osmanlıların Korfu adasını fethetmeleri, Hırsitiyan dünyada büyük korku meydana getirir. Venedik, Adriyatik ve Ege'deki bazı adalarını geri alabilmek maksadıyla Papa ve imparator ile Kutsal Birliğin bir kolunu oluşturmayı kabul eder. Andrea Doria tarafından yönetilen ve İspanya, Venedik-Papalık, Portekiz, Ceneviz ve Malta güçlerinin iştirak ettiği büyük Hıristiyan donanması, Barbaros'un liderliğindeki Osmanlı donanması tarafından 1538'de Preveze'de yenilgiye uğratılır. Bu zaferle Hıristiyan dünyası, Akdeniz'deki hakimiyetini İslam dünyası lehine kesin olarak kaybeder.[70] 1541'de imparatorun giriştiği Cezayir'in işgali girişimi de sonuçsuz kalır.[71] Aslında V. Karlos, Kanuni'ye karşı yürüttüğü savaşın her cephesinde herhangi bir fayda elde edemez. Bu yüzden, bütün Kuzey Afrika şehirlerinin hızla birer Osmanlı eyaleti haline gelmesinden sonra Akdeniz, İnebahtı savaşına ve Uluç Ali'nin[72] 1580 civarında ölümüyle başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun denizlerdeki üstünlüğünün gerilemeye başlamasına kadar İstanbul'un hakimiyetinde kalacaktır. Bu dönemlerde Fransa, müttefiki Osmanlı'nın gücü olmadan güney denizinde belirleyici hiçbir işe girememektedir. Mesela, 1558 yılında Fransızların talebi üzerine Akdeniz'de büyük ve güçlü bir donanma doğudan gelmiştir.

İki büyük askeri güç, Hayreddin Paşa'nın[73] ve V. Karlos'un zaten ölmüş oldukları 1565 yılındaki Malta kuşatmasına kadar birbirleriyle açık bir çatışma içine girmezler ve denizde büyük savaş olmaz. Onun yerine, Batı Akdeniz bölgesinde düşük yoğunluklu çatışmalar yaşanır. Bu dönemde İspanyolların Osmanlılar hakkındaki düşünceleri şöyledir: Osmanlılar daima karada korkutan bir tehlike iken, denizdeki tehlike Hayreddin Paşa'nın şahsı ve sonra Turgut Reis ile özdeşleşmiştir. Bu bakış açısından savaş, Kanuni'ye karşı değil tersine Kuzey Afrika'da Osmanlı'ya tâbi-vekil bir devlet konumunda bulunan korsanlara karşıydı. Bu sebeple, Hayreddin Paşa'nın vefat haberi, İspanyolar ve Osmanlılar arasındaki gerilim ve çatışmaların azalmasına neden olur. 1547'de İngiltere kralı VIII. Henri ile Fransa kralı I. Fransuva da ölmüşlerdir. Yeni insanların ve personelin işbaşına gelmesi, yeni siyaset ve yeni fikir anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak barışın egemen olduğu bir dönem başlamıştır.[74]

Kanuni, 1541-1543 yıllarında Macaristan seferiyle meşgul olduğundan Müdeccenlere doğrudan bir yardımda bulunamamış ancak, 1543'te Fransa ile işbirliği yaparak, Endülüslülerin isteklerine de uygun şekilde, İspanya'ya ait şehir ve kaleleri vurmak maksadıyla Barbaros'u Akdeniz'e sevk etmiştir. 110 Gemilik bir filoyla 28 Mayıs 1543'te İstanbul'dan Akdeniz'e açılan Barbaros Messina, Reggio ve Ostia gibi İtalyan şehirlerini vurduktan sonra Marsilya'da Fransız donanmasıyla birleşmiştir. Barbaros'un hedefinin Marsilya'dan güney batıya doğru hareket ederek İspanya'yı sıkıştırmak ve bu suretle Müdeccenler üzerindeki baskıyı kaldırmak olduğu anlaşılsa da, bu arada Fransa'nın İspanya ile barış anlaşması imzalaması Barbaros'un amacını sonuçsuz bırakmıştır. Bunun üzerine Barbaros, donanma içinden küçük filoları İspanya kıyılarına sevk ederek küçük de olsa taciz saldırıları gerçekleştirmiş ve fakat donanma İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, Osmanlı'nın Endülüs gibi merkeze çok uzak bir bölgede büyük çaplı deniz harekâtlarına tek başına girmesi zordur. Fransa gibi müttefiklere ihtiyaç duymaktadır ancak, onlara da fazla güven olmamaktadır.[75]

1558'de Osmanlı donanmasından bir filo, yeniden Fransız donanmasıyla işbirliği yaparak Akdeniz'de İspanya'ya karşı bir sefer gerçekleştirdi. Haziran'ın ilk günlerinde Napoli kıyılarına gelmiş, alışık olduğu iskelelere uğramadan her zaman Batılıları dehşete düşüren olağanüstü hızıyla ve yolu üzerindeki önemli Hıristiyan noktalarını yağmalayarak Batı Akdeniz'e doğru yelken açmış, Cenova körfezinde Fransız kadırgalarını bulamayınca Balear Adalarına ilerlemiş, Piyale Paşa burada Minorca'nın küçük kenti Ciudella'yı ele geçirmiş ve Müdeccenlerin ayaklanmasından endişe edilen Valensiya'nın alarm durumuna geçmesine yol açmıştır. [76]

Kanuni'nin İspanya'ya karşı takip ettiği siyasi stratejisinin Akdeniz'de iki cephesi mevcuttu. Bir cephede Fransa ile işbirliği yapılırken, bir diğerinde Kuzey Afrika'yı kontrol hareketleri devam ediyordu. Bu suretle Akdeniz'de tam bir üstünlük sağlama ve İspanya'ya müdahaleyi kolaylaştırma amaçlanmıştı. Bu strateji bize gösteriyor ki, Kanuni zamanında Müdeccenleri kurtarmak maksadıyla

---

[70] Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 67, 69

[71] Hammâdî, s. 136

[72] İspanyollar, Cezayir dayısı olmuş ve bir süre sonra dünyayı şaşırtacak ve Padişahın donanmasını ıslah edecek olan Calabrialı küçük balıkçı Uluç Ali'yi kendi taraflarına çekmek üzere, 1596'da ona İspanya'da bir markilik sunmuşlardır. Böylesine bir armağanın, soylu olmayan bir kişinin reddedemeyeceği bir şey olduğunu sanmışlardır. Aynen daha evvel Barbaros'a yaptıkları gibi.. Bkz. Braudel, *Akdeniz*, II, 257

[73] 1546 Yılı Temmuz ayında, Cezayir lideriyken 1533'ten itibaren Padişahın donanmasının efendisi Kaptan Paşa olmuş olan Barbaros'un roman gibi hayatı sona ermiştir. Bkz. İlter, s. 103; Braudel, *Akdeniz*, II, 298

[74] Kâtip Çelebi, I, 58 vd.; Braudel, *Akdeniz*, II, 298, 342, 344

[75] Hess, s. 10; Chakib, s. 54-55; Rıdvan, s. 361 vd.

[76] Abdurrahman Şeref, s. 162-163; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", 398; Braudel, *Akdeniz*, II, 324-325, 344-345

doğrudan İspanya üzerine bir sefer tertip etmek mümkün değildi. Olsaydı zaten padişah bunu yapabilirdi.

Mümkün olmadığını gösteren delil ve işaretleri okumaya başladığımızda görüyoruz ki, öncelikle Akdeniz'deki güç dengeleri böyle bir seferin gerçekleşme şansını büyük ölçüde azaltmaktaydı. Sonra, bu dönemde Cezayir dışında Kuzey Afrika henüz Osmanlılara bağlı değildi. Trablusgarb ancak 1551'de, yani Kanuni'ye gönderilen feryatnâmeden 10 yıl sonra Osmanlı hakimiyetine katılabilmişti. Son derece büyük stratejik öneme sahip olan Tunus 1535'ten beri İspanyol işgali altındaydı ve ancak 13 Temmuz 1574 tarihinde kesin olarak ele geçirildi ve bu tarihte Osmanlı hakimiyeti kesin olarak Kuzey Afrika bölgesinde tesis edilebildi.

Gerek Fas idarecileri ve gerekse bölgedeki bazı Müslüman hanedanlar, Kanuni gibi devletin en güçlü döneminin padişahının pek çok dostâne mektup ve girişimlerine rağmen,[77] kendi iktidarlarını düşünerek Osmanlıların bölgeye yerleşmelerinden rahatsız oldukları için İspanyollar ile dost olmayı tercih etmekteydiler.[78] Cezayir merkez alınarak girişilecek bir İspanya saldırısı, özellikle Fas sultanları gibi bölgede Osmanlıya karşı çıkma fırsatı kollayan yerel güçlerin de ayaklanması ve İspanyollar ile birleşerek savaşmaları mümkündü.[79] Bu durumda bırakın Endülüs'e yardım etmeyi, Kuzey Afrika'daki Osmanlı varlığı bile büyük tehlikeye düşerdi. Ayrıca, Doğu ve Orta Akdeniz'deki Cerbe, Malta, Sicilya, Korsika, Mayorka ve Minorka gibi adalar önemli birer deniz üssü olarak doğrudan ya da dolaylı şekilde İspanyolların kontrolünde bulunuyordu. Bu adalara nisbetle İstanbul'un yanıbaşında sayılabilecek Kıbrıs bile henüz Osmanlı hakimiyetinde değildi. İran cephesi ve Balkanlarda da sorunlar vardı. Yani, Endülüs'e giden bütün yollar açık değildi, iki adımda bir büyük tehlike mevcuttu.

Bir başka önemli husus ise, Osmanlı donanmasının aynı sıralarda sadece Akdeniz'de değil Portekiz saldırılarına karşı Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Denizi'nde de koruma faaliyeti yapmak zorında kalmış olmasıydı. Şimdi, Orta ve Batı Akdeniz'de İspanyol varlığı ile donanmasının bu denli ağırlığı var iken, Portekiz'den kaynaklanan tehlike bertaraf edilmemiş iken, ayrıca Kıbrıs'ta ve diğer Ege-Adriyatik adalarında herhengi bir haçlı ittifakına katılabilecek durumdaki Venedik hakimiyeti sürerken, hatta Kanuni bile İran seferine çıkmak zorunda kalırken, Osmanlı'nın bütün müştemilatıyla donanmasını İspanya üzerine büyük bir seferle sevk etmesi, kelimenin tam anlamıyla sonucu tahmin edilemeyen bir maceraya atılmaktan başka bir anlam taşımazdı. Neyse ki, devrin idarecileri devleti böyle bir maceraya sokmayacak kadar tecrübe sahibiydiler.

Tamam, Osmanlı Devletinin ordusu ve askerî gücü çok büyük hatta muhteşemdir. Çağının dev süper gücüdür. Denizlerde çok hızlı ilerleyebilen yüzlerce savaş gemisi donatabilmekte, karada ise zaten üstünlüğü tartışılmazdır. Osmanlıların en muhteşem çağında Muhteşem Kanuni'nin muhteşem ordusunun nasıl olduğunu anlayabilmek için şu ilginç örneği verelim: Halep'e yerleşmiş bir İngiliz tüccarı olan Anthony Jenkins, 1553 yılında, Kanuni Sultan Süleyman ile muhteşem maiyetinin (ordusunun değil) İran'a giderken Halep'e girişlerini görmüştür: 6 bin Sipahi (hafif zırhlı süvari), 16 bin Yeniçeri, bin tane Acemioğlanı. Bütün bu askerler altın işlemeli elbiseler giyinmiş olarak, altın işlemeli bir kaftan giymiş ve keten ile ipekten muazzam sarığıyla beyaz atına binmiş olan Padişaha refakat etmektedirler. Ordunun mevcudu 300 binden fazladır ve taşımacılık için 200 binden fazla deve bunları izlemektedir..

Akdeniz'deki savaşı sınırlandıran ve küçülten, dolayısıyla Endülüslülere yapılabilecek büyük yardımı engelleyen de, Balkanlar ve Orta Avrupa'ya doğru oluşturulan benzerleriyle birlikte işte bu tablodur. Ancak, bu muhteşem tablo içindeki bir ayrıntı, bizi bu büyük gücün etkisi konusunda dikkatli olmaya davet etmektedir. Bu sayıca büyük yekûn tutan mesela 400 bin kişilik bir ordu içinde, savaşçıların sayısı 100 hatta 80 bini geçmemektedir. Aynı şekilde, 200 veya 500 kadırgayı denize indirebilecek güce de sahiptir Osmanlılar. Ancak, bu gemileri donatacak güçleri yeterli değildi. Yani, tayfa olmayınca gemi ve para ne işe yarar? Usta gemiciler ve kürekçiler lazımdır. Bunların yetişmesi de kolay değildir. Barbaroslar döneminde yetişen gemiciler, haddizatında Osmanlıların deniz hakimiyetini kurmalarını sağlayan ekiptir. Onların ölmelerinden sonra artık onlar gibi iyi gemiciler yetişmemiştir.

Dikkate alınması gereken diğer bir husus ise, İspanya ile Venedik donanmalarının birleşmeleri halinde Osmanlı donanması için oluşturdukları büyük tehlikedir. Ayrıca, Osmanlı'nın Arap eyaletlerinde yani Doğu Akdeniz'in ticaret alanında isyanlar ve karışıklıklar siyasi ve ekonomik güçlükleri

[77] Kanuni'nin Fas sultanlarına gönderdiği mektuplar ve onları memnun ederek bölgede barışı tesis etmek maksadıyla yaptığı girişimler konusunda daha fazla bilgi için bkz. Rıdvan, s. 362 vd.
[78] Konunun Osmanlı arşivinde bulunan pek çok belgesinden biri için bkz.: BOA.- M.D. 52, Hüküm: 718
[79] Chakib, s. 36; Rıdvan, s. 373-374

artırmaktaydı.[80] Bütün bu engelleyici etkenlerin tam merkezinde ise, merkezde siyasi entrikalara ve isyanlara rağmen devletin korunması ve yaşatılması meselesi söz konusudur. Deniz ve kara gücünü Endülüslülere yardım amacıyla İspanya'ya karşı topyekün seferber edecek bir Osmanlı Devleti fırtına, salgın hastalık ve açlık benzeri çıkabilecek çeşitli etkenlerle bu sefer sonunda eğer bu gücünü kaybederse, şüphesiz İstanbul çok büyük bir tehlikeye düşerdi ve Padişahın bırakın artık düşmanlarına karşı büyük güç oluşturmasını saltanatını ya da devletini bile kaybedebilirdi. Bunun örnekleri tarihte mevcuttur. Bütün gücünü bir savaşta yitiren bazı hükümdarlar, geriye her şeyini kaybetmiş olarak dönmüş ve hakimiyeti veya devleti elinden gitmiştir.

Bütün bu mücbir sebeplerin sonucu olarak Osmanlılar, Müdeccenlere yardım amacıyla İspanya üzerine macera türünden doğrudan bir sefer yerine, bir yandan Kuzey Afrika'ya yerleşmek ve diğer yandan Fransa ile işbirliği yapmak suretiyle İspanya'yı sıkıştırmak ve sonuçta Müdeccenler üzerindeki baskıların kaldırılmasını sağlamayı hedeflemişlerdir.[81] Yoksa amaçları, Endülüs Devletini ihya etmek veya Gırnata'da Osmanlı hakimiyeti kurmak olmamıştır.

XVI. Yüzyılın ortalarında Türk denizcilerin akınları yoğunlaşmıştır. Aslında bu, içinde taşıdığı paradoks bakımından ilginç bir durumdur. Çünkü, o çağda İspanya neredeyse denizlerin hâkimi durumundadır. Donanması çok büyük ve güçlüdür. Batı Akdeniz'den Atlantik Okyanusu'na, oradan da Batı Hint Adaları'na ve Kuzey Denizi'ne kadar bütün denizlerde adalara ve hatta Amerika kıtasına bile bir dönem sahip olabilmiştir. Ancak, buna rağmen kendisi karşısında bir avuç gâzi-mücahit denizcilerin saldırılarına engel olamıyordu. Elbette, bu gelişmenin ana ekseninde Endülüslü Müslümanların Mağribli Müslümanlar ve Osmanlılar ile olan sürekli bağlantıları, bir etken olarak yer almaktadır. Endülüslüler, kendilerine karşı İspanyollarca uygulanan her baskı döneminde bu irtibatı yeniden kurarak destek aramışlar ve isyana kalkışmışlardır. Aslında İspanya, Müslümanların saldırılarına karşı kendi sahillerini koruyabilecek güce sahipti. Ancak, ordu ve donanmanın başka gâilelerle uğraşması, kıyıların korumasız kalmasına neden oluyordu. Sadece kısmî başarı diyebileceğimiz şekilde İspanyollar, bazen bu tür saldırı yapan korsan grupları, mesela 1567 yılında olduğu gibi, kendi sahilleri yakınlarından temizleyebilmişlerdir.

Osmanlıların en güçlü oldukları bu dönemde, Osmanlıların özellikle Akdeniz'de kazandıkları her başarı, İspanya'daki Müdeccenleri ümitlendiriyor sonuçta onları, kurtuluşlarının ancak Osmanlar sayesinde mümkün olacağına inanmaya sevk ediyordu. Endülüslüler bu güçten yararlanabilmek için çaba sarf etmişler, Osmanlılar ile ve daha çok denizciler ile sürekli irtibat halinde olmuşlardır.[82] Fakat, gerek doğu ve gerekse batı sınırındaki problemler Osmanlı Devletini Endülüslülere destek maksadıyla Batı Akdeniz'e gelerek İspanya'ya çıkarma yapacak büyük bir deniz seferi düzenlemekten alıkoymuştur. Aslında, Kanuni devletin doğal yayılma alanı sayılan Batı yönünde ilerleme uğrunda elinden geleni yapmış, onlarca sefere çıkmıştır. Çünkü, Osmanlı için asıl tehlikeli ve korunması gereken bölge, Avrupa topraklarıydı. Bize göre, Balkanlar'dan Avrupa istikametinde askerî ve diplomatik ilişkileri yoğunlaştırmakla Kanuni, öncelikli amaç olarak kendi topraklarını güvence altına alıyor fakat, bu arada Batı Akdeniz-Avrupa ekseninde yoğunlaşan faaliyetlerinin etkisiyle, Endülüs Devletini ihya etmeyi amaçladığı söylenemezse de, en azından Endülüs Müslümanlarının İspanyollarca rahat bırakılacağını ve baskı olmadan yaşayabileceklerini düşünüyordu. Nitekim, İspanya'yı Akdeniz'de, Fransa ve İngiltere vasıtasıyla da Kara Avrupa'sında zor duruma sokması, ayrıca Avrupa içlerine doğru sağlam adımlarla ilerleme kararlılığını sergileyen Viyana Kuşatması (1526) ve Alaman Seferi (1532) ile, Rodos ve Malta seferleri, onun bu düşüncede olduğuna işaret eden somut gelişmelerdir.

Endülüslüler, Kanuni'nin özellikle Akdeniz'deki faaliyetlerini heyecanla takip etmişlerdir. Mesela, 1565 yılında İspanya'daki bazı Müslümanlar Türkler ile haberleştikleri gerekçesiyle tutuklanmıştır. Yine, Kanuni'nin Malta Kuşatması esnasında İspanya'da çıkan bir şâyia, İspanyolları büyük korkuya sevk etmiştir. Şâyia şudur: İspanya Müslümanlarından 30 bin kişi, gizlice askerî hazırlıklarını yapmışlar ve Osmanlıların Malta Kuşatması sırasında onlarla birleşerek İspanya'ya saldıracaklar. Gerçekleşme ihtimali düşük de olsa, bu tür haberler İspanyol idareciler üzerinde her zaman ürkütücü tesir yapmış olmalıdır. Çünkü, onların düşmanları arasında sadece Osmanlılar veya Endülüslüler değil, aynı zamanda Navar (Basklılar), Fransa ve İngiltere gibi diğer Avrupa devletleri de vardı. Ayrıca, Amerika kıtası ve okyanuslardaki müstemlekeler de ayrı birer dert kaynağıydı İspanya için. Yani, İspanya'nın içte ve dışta uğraşması gereken pek çok gâilesi vardı. Dolayısıyla, Endülüs Müslümanlarının Osmanlılar ile ilişki kurmaları ve Osmanlı Devletinden güç alan Türk denizcilerden destek görmeleri, İspanya açısından öyle küçümsenecek bir durum değildir.

---

[80] Bkz. Braudel, *Akdeniz*, II, 328-329, 441, 444, 467
[81] Bkz. Mehmet Özdemir, a.g.e., gös. yer
[82] Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 114. Daha fazla bilgi için bkz. Rıdvan, s. 275 vd.

Osmanlı gücünün İspanya-Papalık veya Hıristiyanlar tarafında meydana getirdiği korku, Endülüslülere uygulanan Hıristiyan politikalarında bir yavaşlatma veya ağırdan alma etkisi yapmıştır. Nitekim, büyük isyanı bastırmakla "muzaffer fakat huzura kavuşamamış olan Hıristiyan İspanya, bir Türk müdahalesi korkusu içinde yaşamaktadır ve zaten böyle bir tasarı İstanbul'da söz konusu edilmiştir. Hıristiyan İspanya her zaman, 1568'den çok önceleri ve ondan çok sonraları, İslâmiyet'in tehdidini olduğundan fazla görmüştür"[83]. Sonuçta bu etki, Endülüslülerin sürgün edilmesi veya kendiliklerinden göç etmelerinde bir gecikmeyi getirmiştir diyebiliriz. Her şeye rağmen, az da olsa Kanuni döneminde de Yahudi ve Müdeccen göçü sürmüştür. II. Murat ve özellikle II. Bayezit dönemlerinde Osmanlıların Gayrimüslimlere karşı sergiledikleri hoşgörü artık bütün dünyada iyice bilinir hale gelmişti. Bu yüzden Avrupa'nın hemen her yanında baskıya maruz kalan Yahudiler, göç etmek için Osmanlı ülkesini seçmişlerdir.

### F. II. Selim Dönemi (1566-1574)

Kanuni'nin son zamanlarında göreve getirdiği Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın da etkisiyle devlet, dış dünyaya karşı büyük bir dünya gücü olmayı sürdürmekteydi.[84] Ancak, bu dönemde 1571 yılında yaşanan İnebahtı yenilgisi, bu tarihe kadar süren Osmanlıların yenilmezlik efsanesinin yıkılmasına ve bunun psikolojik etkisiyle de Hıristiyanların Türk korkusundan sıyrılmaya başlamarına neden olmuştur. İnabahtı'dan sonra, İspanya Papa'nın ısrarlarına rağmen 1580'de Türkler ile mücadeleyi bırakarak Akdeniz'den uzaklaşma politikası benimsemeye başlamıştır. Çünkü, coğrafi keşifler sonrası artık ortaya çıkan farklı devlet güçlerinin başka alanlardaki faaliyetleri sebebiyle Akdeniz âdeta nötr veya ölü bir deniz konumuna düşmeye başlamıştır. Dünya egemenlik savaşı artık Atlantik Okyanusuna kaymıştı. Akdeniz yalnızca XVI. yüzyıl boyunca İspanya ve Osmanlı'nın başını çektiği büyük mücadeleye ev sahipliği yapmıştır. İnebahtı'dan sonra Osmanlılar Akdeniz'de hemen hiçbir ciddi rakiple karşılaşmamıştır. Donanma gücünün halen yerinde olduğunu kabul etsek bile, imkanı olduğu halde dünya egemenlik mücadelesinde yer almamış ve İnebahtı benzeri uluslar arası kapsamda büyük deniz savaşlarına bir daha katılmamıştır.[85]

Bu dönemde İspanya'nın başında II. Filip bulunmaktaydı. Kendisi, babasından devraldığı dev imparatorluğun iflas eden siyasi-iktisadi ahvalini ıslah etmekle meşguldü. Ancak, problemler çok fazlaydı ve üstesinden gelebilecek gibi de gözükmüyordu. Önce Hollanda'da Protestan isyanı baş gösterdi (1568). İsyanı bastırmak için Engizisyon desteğiyle bir ordu sevk eden Filip, daha bu isyan bitmeden aynı senede Gırnata bölgesinde patlak veren Müdeccenlerin isyanıyla karşı karşıya kaldı. Sonuçta o, güç de olsa hem Hollanda'dakini ve hem de haçlı zihniyetiyle karşı koyduğu Gırnata'dakini bastırabildi. İşleri yavaş yavaş toparlıyor gibi görünüyordu. Osmanlılara karşı mücadelesinde Venedik ve Papalık ile anlaşmaya vardı. 1571'de ise İnebahtı'da, kalıcı bir netice elde edemese de, Osmanlı donanmasını yenmeyi başardı. Ancak, Avrupa ve Akdeniz-Kuzey Afrika cephelerini ilgilendiren ve Filip'in başarısı gibi görünen bu gelişmeler, sonuçta hemen hiçbir dengeyi değiştiremedi. Yani, Protestan hareketi Avrupa'da yayılmaya, Osmanlılar da Akdeniz-Kuzey Afrika bölgesinde ilerlemeye ve kalıcı şekilde yerleşmeye devam ettiler. Amerika kıtasındaki problemler de bir yandan Filip'in başını ağrıtıyordu. Ayrıca, Filip'in Hollanda, Gırnata ve Akdeniz'de giriştiği savaşlar, kalıcı bir netice doğurmadığı gibi, ekonominin iflasına ve imparatorluğun zayıflamasına sebep olmuştur.[86]

II. Selim devri, Osmanlılar ile Endülüslüler arasındaki ilişkilerin en yoğun yaşandığı bir dönemdir. Endülüslüler, 1568 yılında İspanya yönetimine karşı başlattıkları isyan hareketi öncesi-esnası ve sonrasında, padişaha mektuplar göndermişlerdir. Bunlardan birisini hareketin lideri Muhammed b. Ümeyye'nin kardeşi Abdullah İstanbul'a getirmiştir. Bazı araştırmacılara göre, İstanbul'daki Osmanlı Sultanından bu kez de yardım çıkmamıştır.[87] Ancak, diğer bazılarına göre ise, Osmanlı Padişahı o zaman ancak denizlerdeki yarı bağımsız mücahitleri vasıtasıyla kısmî destek sağlayabilirdi ki, öyle de olmuştur. Bu isyan için yapılan hazırlıklardan İstanbul'un haberinin olup olmadığı, henüz aydınlatılamamış bir husustur. Ancak, biz biliyoruz ki, Barbaros'tan itibaren Endülüslüler ile sürekli irtibat halinde olan denizcilerin liderleri, büyük ihtimalle bu hareketten haberdar ve bir şekilde müdahil olmuşlardır. Nitekim, Engizisyon kayıtlarında İstanbul adına Cezayir'i idare

---

[83] Braudel, *Akdeniz*, II, 164; Rıdvan, s. 339 vd. Kanuni Dönemi Osmanlı tarihi konusunda daha fazla bilgi için bkz. Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, TTK, Ankara 1991

[84] Sokulu Mehmet Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Radovan Samarcic, Sokollu Mehmed Paşa, çev. Meral Gaspıralı, Sabah Kitapları, İstanbul 1995

[85] Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, s. 118; Braudel, *Akdeniz*, II, 503

[86] Hess, s. 19 vd.

[87] İnan, VI, 368

etmekte olan Kılıç Ali Paşa'nın[88], isyanın gerek hazırlanması gerekse başlamasında rolü olduğu belirtilmektedir. 1567 Yılında İspanyollarca yakalanarak Belensiye Engizisyon mahkemesinde yargılanırken konuşturulan Geronimo Roldan adlı Müdeccenin verdiği ifade, bu tespiti doğrulayan onlarca örnekten yalnızca biridir. Roldan ifadesinde, Cezayir hâkiminin (Türk lider) elçileriyle İspanya'ya mektup gönderdiğini, mektubunda Endülüslüleri ayaklanmaya teşvik ettiğini, ayaklanmanın planı ve silahlanma yöntemini de verdiğini söylemiştir.[89]

İspanya'nın kalbinden İstanbul'a kadar kesintisiz bir haber zinciri çalışmaktadır. Yorulmaz yürüyüşçü olan kaçak veya gezgin Müdeccenlerin taşıdıkları haberler bu zincirin dışındadır. Müdeccenlerin Kuzey Afrika'da olduğu gibi İstanbul'da da adamları bulunmaktadır. Müdeccenler tarafından İstanbul'a gönderilen mektuplar henüz bulunabilmiş değildir.[90] Buna karşın, II. Selim'in bu mektuplara cevaben göndermiş olduğu iki ferman bugün elimizde mevcuttur. Bunlardan 16 Nisan 1569 (10 Zilkade 977) tarihli olanı, büyük Endülüs isyanı esnasında gönderileni tam metin olarak aşağıdadır:

"Endülüs ahâlîsine hüküm ki,

Südde-i saâdet-destgâhıma arzuhal gönderüp küffâr-ı haksâr-ı dalâlet-i şiâr mel'ametleri göze alup ve Arabî tekellüm etmeyi yasak idüp ve hatunlarunuza Şer'-i Şerîf'e muhâlif bazı teklif eyleyüp zulüm ü teaddîlerinin nihayeti olmaduğun ve halen yirmi bin mikdarı adam olup lâkin silahsuz yüzbin nefer mukarrerdir. Cezayir'den bir mikdar silah gelmekle kuvvet-i kalb hâsıl olup küffâr-ı bedgîrdâra hayli inkisar verildiğin bildirmişsiz.

Elhamdülillah, Ehl-i İslâm daima küffâr-ı dalâlet-âsâr üzerine gâlib ve mansûr olmakdan hâlî olmaya, öyle olsa arzuhalinizde dahî her ne ki tahrîr u takrîr olunmuş ise mufassalen pâye-i serîr-i saâdet-mes'arime arzolunup cümle ahvâlinize ilm-i şerîf-i âlemşümûl-i pâdişâhânem muhît u şâmil olmağla daima enzâr-ı ferhunde-âsârım ol cânibe münhedif ve müteattifdir. Lâkin şimdiki halde memâlik-i mahrûsem kurbunda vâki' olup ecdâd-ı izâmım enârallahu berâhinehüm zamanlarından beri ahd ü emân üzre olan Kıbrıs nâm cezîrenin keferesi nakz-i ahd idüp derya yüzünde hulûs-i niyet ve safâ-i tûbet ile tavâf-ı Beytullahilharâm ve ziyaret-i Türbe-i Hazret-i Seyyidülenâm aleyhi efdalü's-salavât ve's-selâma teveccüh eden Ehl-i İslâma ve sâir tüccar tâifesine küllî teaddîleri olmağla isyan u tuğyanları mukarrer olmağın, Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın uluvv-i inâyetine tevekkül ve i'timâd ve Mefhar-i mevcûdâtın salavâtüllâhi aleyhi ve selâm'ın mu'cizât-ı kesîretü'l-berekâtına tevessül ve istinâd eyleyüp ve sâir Sahâbe-i Güzîn rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmaînin ervâh-ı bîzirgûlarından istimdâd olunup evvel bahâr-ı huceste-âsârda cezîre-i mezbûrenin feth u teshîri hususuna niyet ve ehemmiyet-i pâdişâhânem mukarrer olmuşdur.

Hak Celle ve Alâ Hazretleri dergâhından istid'â olunur ki, cezîre-i mezbûre suhûletle feth u teshîr olunmağla kabza-i tasarrufuma müyesser olup, mukaddemâ olduğu gibi Ehl-i İslâm ile memlû' kılınup şeâir-i Şer'-i Şerîf icrâ olunmağla züvvâr u tüccâr u sâir Ehl-i İslâm emîn ü sâlim varup gelüp devâm-ı devlet ve sebât-ı mecd ü rif'atim ed'iyesine iştiğalde olalar. Husûs-u mezbûr, minvâl-i mezkûr üzre olmağın izhâr olunan merâkib-i kevâkib-i şümâr cezîre-i mezbûreye asâkir-i nusret-âsâr geçirmeğiçün bir mikdar te'hîr görünmeğin, inşâallâhü Teâlâ ol mühim inâyet-i Hakla bertaraf oldukda donanma-i Humâyun-ı zafer-makrûnum ol cânibe sevk olunmak niyet olunup, hâlen ol cânibe hâzır ve nâzır olup, eğer asâkir-i zafer-rehber gönderilmektedir ve eğer silah ve sâir yarak verilmektedir, küllî muâvenet ü muzâheret eylesün deyu Cezayir Beylerbeyisine müekked emr ü fermânım gönderilmişdir. İnşâallâh, müşârun ileyh Beylerbeyi dahî bu bâbda size emr-i şerîfim üzre her vechile muâvenet ü muzâheret ider.

Siz dahî, cibilletinizde mezkûr olan âsâr-ı himmet-i İslâm mûcebince gayret-i dîn-i mübîni elden komayup küffâr-ı mezellet-i âsâr ile cenk ü cidâl ü harb ü kıtâl ü envâ-i ikdâm ü esnâf-ı ihtimâmınız zuhûra getüresüz ve ol tarafda asâkir-i zafer-rehberimde feth u nusret müyesser olmağiçün ulemâ vü sulehâ ve sâir Ehl-i İslâma leylen ve nehâran hayr duâdan hâlî olmayup ve dâimâ ol cânibin ahvâl ü evzâ'ın i'lâm itmekten hâlî olmayasız.

Halil Çavuş'a verildi"[91]

---

[88] Cezayir Beylerbeyliğine atanması, 14 Safer 976/18 Ağustos 1568 tarihinde olmuştur. Paşa, Cezayir'in en dikkate değer beylerindendir. Kalabre'de doğmuş, Hayreddin Paşa'nın İtalya kıyılarına yaptığı akınlardan birinde genç yaşta esir düşmüş ve ganimet hissesi olarak Ali Ahmet Reis'in eline geçmişti (1524-1528). Vücudundaki sakatlık nedeniyle arkadaşları onunla alay ediyor ve onu El Fartas (Teigneux) lakabıyla anıyorlardı. Çocukluğundan beri denize alışkındı. Müslümanlığı kabul etmesinden sonra Uluç veya Kılıç Ali adını aldı. Yükselişi pek çabuk oldu. Önce Ali Ahmet Reis'in gemisine baş tayfa oldu. Ganimet hissesi çoğalıp kâfî para biriktirince bir gemi aldı ve kendi hesabına korsanlığa başladı. Etkili vurgunlarla zenginleşti, birkaç yıl içinde Cezayir'in önde gelenlerinden ve Hasan Paşa'nın en sâdık kaptanlarından biri oldu. Hasan Paşa onu Tilemsen Beyliğine atadı. İspanyollara karşı pekçok saldırıya kumanda etti. Cirbe ve Malta savaşlarındaki cesur tavırları savaşın seyrinde etkili oldu. Turgut Bey'in şehâdetinden sonra Trablusgarb Beylerbeyi, bundan iki yıl sonra da Cezayir Beylerbeyi tayin edildi. Bkz. İlter, s. 144-145; Rıdvan, s. 393

[89] Kâtip Çelebi, I, 61-62; Hess, s. 5, 12 vd.; Lea, s. 169; Braudel, *Akdeniz*, II, 164, 470; Rıdvan, s.462 vd.; Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 92 vd. 1568'de başlayan ve 1570'e kadar süren büyük isyan yıllarında cereyan eden olayların ayrıntıları için bkz. Biştâvî, s. 131 vd.

[90] Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", s. 400; Braudel, *Akdeniz*, II, 470

[91] BOA.- M.D. 9, Hüküm: 221 veya 231

Bu mektuplaşmalar sayesinde, zaten başlangıcından beri bir şekilde Gırnata isyanına müdahil olduğu anlaşılan Kılıç Ali Paşa, padişahın emri istikametinde asker, silah ve mühimmattan oluşan yardımı Müdeccenlere göndermiştir. Bu yardımı belgeleyen pek çok delil bulunmaktadır. Mesela, Gırnata isyanı esnasında hayatta olan İspanyol tarihçi Matias Escudero (ö. 1599), Cezayir'den Müdeccenlere yardımın devam ettiğini, bu çerçevede 40 geminin İspanya'ya gönderildiğini kaydetmektedir. Bir başka tarihî rivayete göre, Kılıç Ali Paşa padişahın fermanının ardından önce 6 gemi dolusu silah ve mühimmat sevk etmiştir. Ardından asker yüklü 32 gemi daha göndermiş ancak, bu gemiler şiddetli rüzgar nedeniyle el-Meriye önlerinde dağılmıştır. Neticede, paşanın gönderdiği bu yardımların çoğu fırtına nedeniyle Müdeccenlere ulaşamamıştır. Bir yıl sonra yine Cezayir'den bu kez askeri eğitim verecek 100 subay ile 4 bin tüfek ve mühimmat sevk edilmiştir. Zamanın İstanbul'da görev yapan Fransız elçisi Fourquevaux da, Catherine de Medicis'e gönderdiği 6 Ocak 1569 tarihli mektubunda paşanın gönderdiği yardımlara değinmekte ve isyanın lideri Muhammed b. Ümeyye'nin yanında 4-5 yüz civarında Türk'ün bulunduğu bilgisini vermektedir. İşin olumlu yanı böyle ve önemli olmakla birlikte, bir de olumsuz yanı vardır. Cezayir'den gönderilen Osmanlı yardımlarının büyük kısmının Müdeccenlere ulaşmaması büyük bir talihsizlik olmuştur. Buna ilaveten, isyan mahalline gönderilen Hüseyin adlı Yeniçeri ağasının sebep olduğu olumsuzluklar da söz konusudur. Hüseyin ağa, Müdeccenleri eğitmek yerine, "donanmanın gönderilmesi için gereklidir" diyerek mal toplamış, isyancılar arasında ikilik çıkarmış veya var olan ihtilafı derinleştirerek isyanın lideri Muhammed b. Ümeyye'nin öldürülmesine neden olmuş ve tabi ki bu gelişmeler de isyanın zayıflayarak başarısızlığına yol açmıştır.[92]

Müdeccenler, işte bu iki olumsuz gelişmeyi haber vermek ve yardım gönderilmesini temin etmek maksadıyla yeniden İstanbul'a müracaat ettiler. Çünkü, gerçekte onları ayakta tutan bir Türk müdahalesi umuduydu. Onlara yanıt olarak II. Selim, 3 Safer 979/27 Haziran 1571 tarihinde Müdeccenlere hitaben aşağıda tam metni bulunan fermanı çıkardı..

"Müdeccel a'yânına hüküm ki,

Südde-i saâdetime mektup gönderüp, verilen silah vâsıl olmak müyesser olmayup ve Hüseyin Merbut demekle ma'rûf kimesne tevâbi'i ile cem'iyyet eyleyüp Mehmed beyi katleyleyüp mâl ü menâlin gâret eyledüğin ve me'kûlâttan nesne bulunmayup zahîre babında muzâyaka olduğu ve mezkur Hüseyin, donanma getüreyin deyu mübâlağa mal cem eyleyüp nâ-bedîd olduğu ve ol cânibe küffârın istîlâ ü galebesi olup muâvenet eylemek lâzım olduğun i'lâm eylemişsüz, ol bâbda her ne demişsen mufassalen ma'lûm-u şerîfim olmuşdur.

İmdi, ol cânibe enzâr-ı inâyet-âsârım dirîğ olmayup donanma-yı humâyunum göndermek melhûz-ı şerîfimdir. Ammâ, bu sene-i mübârekede Venediklü Diyân melâ'înin donanmaları deryaya çıkup memâlik-i mahrûsaya bir zarar erişdirmek olduğundan gayrı Kıbrıs feth-i mübîni vâkî olmağın gönderilmek müyesser olmadı. Şöyle ki, bu sene-i mübârekede ol ihtimal bertaraf olup zaman müsâade iderse, Cezayir Beylerbeyisi Ali dâme ikbâlüh donanma-yı humâyunum gemilerinden bir mikdar gemi ile ol câniblere varup muvâsıl olduğu üzre muâvenet eylemek ve mezkur Hüseyin'i ele getürüp hakkından gelmek içün müşârun ileyh Ali dâme ikbâlüh'a hükm-ü humâyunum yazılıp gönderilmişdir.

İnşâallâhü Teâlâ mahall-i iktizâ ettiğine göre tedârik olunur, buyurdum ki, vüsûl buldukda bu babda cümleniz ittifak ü ittihad ile yekdîl ü yekcihet olup ileri muâvenet ile onun gibi küffâr-ı haksâr ol câniblere gelürse mazarratları def'inde var kuvvet-i bâzûya getürüp bi-inâyetillâhi Teâlâ def' ü ref'inde envâ-i sa'y ü ikdâm eyleyüp gaflet üzre olmayasun. İnşâallâhü Teâlâ küffâr-ı haksârın def' ü ref'inde mümkün olduğu üzre mahall-i iktizâ itdiğine göre muâvenet ü muzâheret ider ve bi'l-fiil ahvâliniz nice olup küffâr-ı haksâr ne tedârik üzre olduğu sâir vâkıf olduğunuz ahbâr-ı sahîha ile i'lâmdan hâlî olmayasız."[93]

Bu ferman da diğerleri gibi, Osmanlıların Endülüs Müslümanlarına yardım konusunda ne kadar istekli olduklarını göstermesi yanında, bu yardımın gerçekleşme şeklini de açık şekilde göstermektedir. Gelişen olaylardan da anlaşıldığı gibi, Osmanlıların Endülüslülere yardımları, göçmen kabulü yanında, genellikle bu şekilde cereyan etmiştir.

II. Selim, aynı tarihte ikinci fermanı Cezayir-i Garb Beylerbeyisine göndermiştir:

"Cezayir-i Garb Beylerbeyisine hüküm ki,

Müdeccel a'yânı südde-i saâdetime mektup i'lâm eylemişler, imdi ol câniblere dahî göz kulak tutup mümkün olduğuna göre vech-i münâsib olduğu üzre muâvenet ü muzâheret eylemek mühimmâtdan olmuşdur. Buyurdum ki, vusûl buldukda bu bâbda mukayyed olup anun gibi Venediklünün İspanya ile ittifak ve ittihad olup cem'iyyet ile bir yerde olup donanma-yı humayunumdan ayrılmak münâsib görülmez ise vezîrim Pertev Paşa

[92] Uzunçarşılı, II, 201; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", s. 400-401; Rıdvan, s. 394-402
[93] BOA.- M.D. 14-1, Hüküm: 283

(edâmallâhü Teâlâ) ile istişâre eyleyüp vech-i münâsib olduğu üzre her ne vechile muktazî olursa hizmette bulunmak bâbında bezl-i makdûr eyleyesün.

Ama eğer küffâr-ı haksâr donanmasından bir havf ihtimâli olmayup, küffâr ol cânibleri istîlâ eyleyüp bir zarar erişdirilmek havfı var ise, müşâveresi ile yanında olan levend gemileriyle lâzım olursa kaputânım (dâme ikbâlüh) ile ol taraflara varup Müslümanlar üzerinden a'dânın mazarrat ü fesâdın def' ü ref' eylemek bâbında envâ' ü sa'y ü ikdâm eyleyesün. Bu bâbda tamam-ı basîret ü intibâh üzre olup, müşârun ileyh müşâveresiyle her ne vechile münâsib olursa mahall-i iktizâ ederse mûcibi ile amel eyleyüp eğer donanma-yı humayunumla bile olup hizmetde bulunmakda ve eğer ol cânîblere varup a'dâ def'inde bahâdırlıkda mezkûr olan vüfûr-u celâdet ü şehâmetin zuhûra getürüb bezl-i makdûr eyleyesün, ve ne vechile tedârik olunub Cezayir ahvâli ve küffârın hâl ü tedârikine ise tetebbu' eyleyüp vâkıf olduğun sâir ahbâr-ı sahîha ile i'lâmdan hâlî olmayasın."[94]

Padişah, önceki fermanda söylediğini bunda teyit etmek suretiyle Müdeccen meselesine bakışındaki samimiyeti ve kararlılığı ortaya koymaktadır. Öte yandan, padişah sadece bu fermanlarla yetinmemiş, aynı sırada isyan halinde bulunan Protestanlar ile de ilişki kurmuş, onları isyana devam etmeleri konusunda cesaretlendirmiş ve yardım vaadinde bulunmuştur. Padişahın bundan maksadı, İspanya'yı iki cephede birden meşgul ederek Müdeccenler üzerindeki askeri baskıyı hafifletmek olmalıdır. Ne var ki, Müdeccenler cephesindeki gelişmeler hiç de padişahın arzuladığı istikamette gelişmedi. İsyancılar arasındaki anlaşmazlık büyüdü. İtalya'dan gelen ünlü komutan Don Juan de Asturia'nın başarılı çalışmaları ile II. Filip'in isyandan vazgeçeceklerin affedileceğine dair fermanı kısa sürede sonuç vermeye başladı. Muhammed b. Ümeyye'nin yerine isyanın liderliğini üstlenen Mulay Abdullah'ın (Diego Lopez Ibn Aboo) sağ kolu ve Müdeccenler ile Cezayir arasındaki ilişkilerden sorumlu olan el-Habaki, cepheyi terk eden ilk kişi oldu. O, bununla da yetinmedi. İspanyol yönetimiyle işbirliği yaparak Müdeccen toplulukların yaşadığı bölgelere gitti ve Osmanlılar aleyhinde propagandaya başladı. Öyle anlaşılıyor ki onun hedefi, Osmanlılara olan güveni sarsmak suretiyle isyanın dış bağlantısını ortadan kaldırmak ve böylece isyancıların daha kolay teslim olmalarını temin etmekti. Doğrusu, İspanyollar bu hedefe ulaşmada fazla zorlanmadılar. Don Juan'ın askeri başarıları, II. Filip'in af fermanı, el-Habaki'nin Osmanlı aleyhtarı propagandası ve bütün bunlara karşılık Osmanlı yardımının istenilen zamanda ve istenilen miktarda yerine ulaşamaması gibi faktörler bir araya gelince, isyancıların önemli bir kısmı teslim olmayı tercih etti. Buna rağmen isyan, lider Mulay Abdullah'ın 1571 yılında öldürülüşüne kadar bir müddet daha devam etti.[95] Sonuçta, isyan tamamen bitirildi ve

"28 Ekim 1570'te bütün Moriskoların sürgün edilmesi emri verilmiştir; 1 Kasımda talihsiz insanlar, zincirlerle birbirlerine bağlanmış olarak uzun kafileler halinde Kastilya'ya sürgün edilmişlerdir. Yolda o kadar yağmur, rüzgar ve kar vardır ki, bu zavallı insanlar birbirlerine asılıyor ve ağlaşıyorlardı. Bu arada, isyana ilişkin olarak geride ne kaldıysa mahkum edilmiştir ve görünüşte sâkin olan, ama âsîlere iâşe sağladıklarından kuşku duyulan bu halka hiç acınmamıştır. Bütün İspanyol kentleri satılık Morisko kölelerle dolmuştur, bunların bir kısmı İtalya'ya da gönderilmiştir."[96]

Eğer Osmanlı Devleti içte ve dışta bütün topraklarında büyük problemlerden hâlî olarak olanca gücüyle ve salt İspanya'ya yönelik büyük bir savaşa girebilseydi, büyük ihtimalle kazanır ve Gırnata bölgesini önceden olduğu gibi yeniden bağımsız veya kendisine tâbi yarı bağımsız bir Endülüs Devleti haline getirebilirdi. Osmanlı'nın gücü buna yeterdi. Bunda tereddüt edecek bir taraf yoktur. Çünkü, "Osmanlı donanma gücü 300 civarında kadırgasıyla o kadar muazzam bir güçtür ki, ona direnebilecek hiçbir kale düşünülememektedir"[97]. Ancak, unutulmamalı ki, olay bu kadar basit değildir. Çünkü, Osmanlı Devleti sadece İspanya ile uğraşacak kadar problemsiz veya düşmansız bir yapıya sahip değildi. Olay, Osmanlı Devletini ilgilendiren bütün boyutlarıyla düşünülmelidir.

1570-1571 Yıllarında gerçekleşen Kıbrıs'ın fethi[98] yerine, Endülüslülere destek maksadıyla Akdeniz ve Kuzey Afrika üzerinden İspanya üzerine büyük bir sefer düzenlenebilir miydi? Bazı yabancı araştırmacılar bunun tartışmasını yapmıştır. Hatta, bazıları Endülüs yerine Kıbrıs seferini tercih etmesinden dolayı Osmanlıları suçlamışlardır. Ancak, her bir tarihî olay, kendi şartları içinde değerlendirilmelidir. Dışardan bakıldığında Osmanlılar için bu suçlamayı yapmak kolay görünebilir. Ancak, Kıbrıs gibi burnunun dibinde ya da toprakları-denizlerinin ortasındaki adayı fetmek mi daha önemli, yoksa yüzlerce kilometre uzaklara sefer düzenlemek mi? Tabi ki, Kıbrıs daha önemlidir. Çünkü, Kıbrıs Müslüman hacılar ile tüccarların yolunu kesip soygun ve katliam yapan Hıristiyan korsanların yatağı haline gelmişti. Bu gerçeğin ifadesini, önceki sayfalarımızda verdiğimiz fermanlarda görmüş bulunmaktayız. Fakat, Kıbrıs'ın fethinden sonra Endülüs'e destek seferi düzenlenebilir miydi? Bunun cevabını gelişen olaylardan kolayca öğrenebiliriz.

---

[94] BOA.- M.D. 14, Hüküm: 284
[95] Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", s. 401
[96] Braudel, *Akdeniz*, II, 164, 476-479
[97] Braudel, *Akdeniz*, II, 560
[98] Kaynak bilgi için bkz. BOA.- M.D. 9, Hüküm: 204, 231. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel-Sevim, III, 4 vd.

Müdeccen isyanının tam da sonuna gelindiği esnada, Osmanlı'yı bir süredir meşgul eden Kıbrıs fethedilmiş ve İspanya üzerine donanma sevkinin önündeki en ciddi engel aşılmıştı. Ne var ki, Venedik idaresindeki Kıbrıs'ın fethine tepki olarak, başta Papalık olmak üzere Venedik ve İspanya gibi büyük devletlerin öncülüğünde Kıbrıs'ı geri almak amacıyla bir haçlı ittifakı kurulmuş (1571) ve birçok Hıristiyan devlet bu ittifaka donanma desteği sağlamıştır.[99] Osmanlı donanması altı ay süren uzun deniz harekâtından sonra yorgun düşmüştü. Haçlı donanması ise zinde güçlerden oluşuyordu. İki donanma, 7 Ekim 1571 tarihinde İnabahtı Körfezi'nde karşılaştı. Osmanlı donanması yaklaşık 230 gemi ile 25 bin savaşçıya, müttefik haçlı donanması ise 243 gemi ile 37 bin savaşçıya sahipti. Yapılan savaş sonucunda Osmanlı tarafında 20 bin şehit ile 3 bin esir ve 190 gemi kaybı meydana geldi. Haçlılarda ise 8 bin ölü ile 15 kadırga kaybı ve birçoğunun tahribi gerçekleşti. İki tarafın da önde gelen denizci adamları bu savaşta yitirildi.[100] Yani, Osmanlı donanmasının İnebahtı'da (Lepanto) ağır bir yenilgiye uğraması ve bu yenilgiyle Akdeniz'de Osmanlı deniz gücü üstünlüğünün sarsılması, Müdeccenlere yardım seferi düşüncesini neredeyse imkansız hale getirmiştir.[101] Müdeccenler, bu tarihten sonra da sürekli Osmanlı donanmasının yolunu gözlemişler, ancak boşuna beklemişlerdir. Çünkü, donanma büyük darbe almış ve bundan sonra Osmanlılar belki kara savaşlarındaki üstünlüklerini bir müddet daha sürdürmüşler ancak, yeni ve büyük bir deniz seferi düzenleyememişler, sadece eldeki deniz hatlarını veya adaları korumağa çalışmakla yetinmek zorunda kalmışlardır. Hatta, 1648-1651-1656 yıllarında Venedik donanması İnebahtı'da olduğu gibi Osmanlı donamasını Çanakkale'de feci şekilde yenmiş ve İstanbul bile tehlikeye düşmüştür. 1573 Yılında İspanya kralı II. Filip'in, Türk tehlikesi ve donanmasının hala büyük bir tehlike olduğunu düşünüyor olması[102] Türkler için avunulacak bir teselli olurken; Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın komutasında gerçekleşen Kandiye Seferi (1669) ise, denizlerde Osmanlı'nın son başarısı sayılır.

İnebahtı yenilgisinden sonra donanmasını yenileyen Osmanlı, Müdeccenlere yardım için yeni yollar aramaya başladı. Çünkü, bir yandan da Tunus'ta karışıklıklar başgöstermiştir. II. Selim, 1572 yılında Fransa Kralı IX. Karl'a bir mektup gönderdi ve İspanya'ya karşı ortak bir harekât düzenlemeyi teklif etti. Fakat, kral bu teklife olumlu cevap vermedi. Bundan yaklaşık 15 sene sonra, 1596'da bu kez Fransa, İspanya'ya saldırı ve bu vesileyle Müdeccenlere yardım maksadıyla Osmanlı'ya ittifak teklif etti. Ancak, bu sırada Osmanlılar içte süren Celâlî İsyanları ve dışta Avusturya cephesindeki savaşlarla meşgul bulunmaktaydı. Bu gâileler, kralın teklifine olumlu cevap vermeyi engellemiştir.[103]

Şimdi, Kıbrıs fethi ve buna karşı gerçekleşen haçlı rövanşı İnebahtı olaylarını göz önüne alarak Endülüslülere destek seferi üzerinde tekrar düşünelim. Doğu Akdeniz'de, en yakınında bulunan bir adaya yaptığı büyük sefer nedeniyle böyle bir karşı saldırı ile karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, acaba Batı Akdeniz'de, en uzağında bulunan İspanya'ya karşı büyük bir sefer tertip etse ne ile karşı karşıya kalırdı ve sonuç ne olurdu? Bizce, "Katolik Hıristiyan dünyasının son büyük haçlı seferi"[104] diye nitelendirilen İnebahtı'da olduğundan daha büyük ve güçlü bir haçlı seferiyle karşılaşırdı ve ayrıca sadece denizde değil, Balkanlardan Orta Avrupa'ya doğru kara Avrupa'sındaki topraklarında da savaşa girmek durumunda kalabilirdi. Hem karada ve hem de denizlerde, irili-ufaklı yüzlerce düşmanı mevcuttu Osmanlı Devletinin. Bizim tarih kitaplarımızda sürekli sadece Avusturya diye zikredilen ama aslında pekçok batılı tarihçinin Almanlar diye adlandırdığı Avusturyalıların Macaristan'dan Balkanlara doğru sarkmaları kolaylaşırdı. Osmanlı böylesi çift taraflı saldırıya karşı koyabilir miydi? Elbette koyabilirdi. Yenilse bile yıkılmazdı. Fakat, sonuçta büyük yaralar alırdı ve belki de II. Selim dönemi yani bu dönemden sonra başladığı belirtilen "Duraklama Dönemi" olayları daha olumsuz şekilde cereyan ederdi. Bu da Osmanlıların genel gidişâtında daha olumsuz etkiler bırakırdı. Oysa, "önce can sonra canan" gelir. Her halükârda, "bir insana kendi iyiliğine çalıştığı için değil, komşusunun iyiliğine çalışmadığı için bencil deriz" (Richard Whately). Ormanların kralı da olsa aslan, yılan ve akrep gibi küçük hayvanlarla uğraşmaktan çekinir. Çünkü, eğer onlarla uğraşırsa alacağı küçük bir yarayla gelen zehir kendisinin ölümüne sebep olabilir.

Yüzlerce milletin huzur içinde yaşadığı yegâne büyük İslam ülkesi olan Osmanlı gibi dev bir imparatorluğun, varlığını Endülüslüler gibi artık iyice tükenmiş bir topluluk için tehlikeye atmak devletin uzun vadeli siyaseti gereği doğru görülebilir miydi? Üstelik, Endülüs'e bir büyük sefer tertip edilse ve

---

[99] Bu oluşumu bildiren Osmanlı arşiv belgesi için bkz. BOA.- M.D. 12, Hüküm: 211

[100] İlginç bir ayrıntı olarak verelim. Don Kişot'un müellifi ve İspanya'nın bugünkü kültürel simgesi olan Servantes, bu savaşa katılmış ve sol kolunu kaybetmiştir. Ayrıntılar için bkz. Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 86; Braudel, *Akdeniz*, II, 503 vd.

[101] Uzunçarşılı, II, 201; Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 101; Sopena, s. 286-287. Endülüslülerin Osmanlıları bekleyişleri esnasında hissettikleri duygulara tercüman olabilecek üç mısra var ki, Bahattin Karakoç'a aittir ve şöyledir: Yüreğimin yarısı açık çiğdem yarısı kırmızı nar, Çobanca bir sofra donatırım dağlarda, Sen konuk gelesin diye..

[102] Braudel, *Akdeniz*, II, 550

[103] İlter, s. 146 vd.; Hess, s. 17; Rıdvan, s. 448 vd.; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", s. 402; Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 94-95

[104] Bostan, *Osmanlı Gemileri*, s. 91

oradaki Müdeccen topluluk ile işbirliği sayesinde Gırnata'da kısmî bir İslamî yönetim kurulsa bile, bu hakimiyetin uzun süreli olacağını kimse garanti edemez. Çünkü, hemen 1600'lere gelinen bu tarihten sonra bilindiği gibi Avrupalılar, Coğrafî Keşifler-Reform-Rönesans hareketleri sayesinde bilim-teknik ve askeri güç bakımından Osmanlı ile boy ölçüşecek duruma gelmeye başlamışlardır. Ateşli silahlarda üstünlük artık Avrupalılara geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla, bir buçuk asır kadar sonra artık Osmanlı varlığını zor muhafaza eder hale gelecektir. Bu şartlarda bir Osmanlı Devleti için Endülüs Devleti'ni ihya projesi, dünyadaki gelişen yeni gerçeklere müstenit ciddi ve doğru bir açılım olmaz; aksine, sonuçları düşünülmeden yapılan bir iş ve tam olmasa bile en azından yarı yarıya bir maceraperestlik olurdu. Sonuçları açısından Osmanlı'ya içte-dışta büyük zararlar verebilirdi. Başta padişah olmak üzere zamanın Osmanlı devlet ricâli de bu doğrultuda düşünmüş olmalı ki, Endülüs Müslümanlarına yardım konusunda net olarak sadece denizcilerin faaliyetleri ile yetinmek durumunda kalmışlardır. Endülüs Müslümanlarına yardım edilmesi ve Kuzey Afrika vilâyetlerinin düşmana karşı korunması, Padişahın buradaki denizcilerinden istediği iki temel hususdur. Bunu gösteren pekçok arşiv belgesinden birisi aşağıdadır.

"Pertev Paşa hazretlerine hükm-i şerîf yazıla ki, südde-i saâdetime mektup gönderip mâh-ı muharremü'l-haremin gurresinde Ağriboz'a varup altı yedi günde gemiler yağlayup, peksimetler ve küreği alınup mâh-ı mezkûrun altıncı günü Cezâir-i Garb Beğlerbeğisi Alî dâme ikbâlühû altı kıta baştarda ve bir kıta kadırga ve onbir kalite ile gelüp mülâkî olup bile gelen kadırgalardan iki kıtasın Hacı Murad Ağa dâme izzühû ile Âsitâne-i saâdetime gönderdikleri ve Trablusgarb Beğlerbeğisi Ca'fer dâme ikbâlühû dahî mûmâileyh ile gelüp bir kıta kadırga bir kalite ile mülâkat idüp mâh-ı mezkûrun dokuzuncu günü Ağriboz limanından çıkılup ümerâülkirâm Alî dâme ikbâlühû tavakkuf olunmayup emr-i şerîfim mûcebince küffârın donanma-i gûzeşt karîbleri olduğu cânibine ve adalarının gâret ve hasâreti içün teveccüh ve râvende olunduğun ilâm eylemişsin ve müşârun ileyh Alî dâme ikbâlühûnun dahî atabe-i ulyâma mektubu vârid olup sana mülâkî olduğun ve Endülüs Müslümanları bu zamanda ki nâmerd-i müşrikîn ile cenk ü cidâlden hâlî olmayup âkıbet açlıktan zebûn ve bîtâkat olmağın, zaruri mallardan.. Müslümanlar talebü'l-emn idüp amma.. olanlar henüz harb ü kıtâl üzredür. Sağr-ı Cezâir ve Tûnus dahî şimdilik biinâyet-i Teâlâ emn ü emân ve ahâlîsi kemâl-i istirâhat ve .. hamd üzre oldukların arz eylemiş, öyle olsa mûmâ ileyh donanma-yı humâyunumla bile alçak aduvvuyla rûy-i düşman .. cûy-i evvel cevânibi hâlî ve fırsat-ı ganîmet kıyâs idüp İspanya kralının sefâyînini hezîmet, kral Cezâir ve Tunus taraflarına mazarrat ve hasâret iriştirmek kasdına teveccüh ve muvâceheleri mukırr olmak ihtimali vardır.

İmdi, ol tarafın dahi tedariki lazım ve mühimdir. Buyrultum size vardukta, basîret ü intibah üzre olup kefere-i mezbûrenin donanmaları ve adaları gâret ve hasâret kılınmak bâbında.."[105]

Mağrib ve Endülüs konusunda çıkan pek çok padişah fermanı gibi bu da o bölgenin korunmasına, bu hususta İspanyolların faaliyetlerine karşı uyanık ve tetikte olunması gereğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, İspanya kıyılarındaki hedeflere korsan tipi saldırıları teşvik etmektedir.

Benzer içeriğe sahip 969/1561 yılına ait diğer bir belge de şöyledir:

"Cezâyir-i Garb Beğlerbeğine,

İlkbaharda donanmanın sefere çıkması kararlaştırıldığından, gemileriyle gelip Cezâir Beğlerbeği Piyâle Paşa'ya mülâkî olması, ancak İspanya gemilerinin Cezâyir'e saldırma ihtimali varsa donanmanın Cezâyir'in muhafazasında bulunması, şayet İspanya gemileri saldırırsa kendisinin de İspanya'ya akınlar düzenlemesi, her hâlükârda tedbirli olup memleketin korunması hususunda gereken titizliği göstermesi.."[106]

711'den 1492'ye 781 yıllık ömre sahip olmuş Endülüs Devleti tarihine baktığımızda, 711 yılındaki fetihten 45 yıl sonra gelen Emevi idaresinin, 275 yıllık ömrünün ardından sona erdiği 1031 yılından sonraki 461 yıl süren dönemlerde, daima dış İslamî güçlerin desteği sayesinde ayakta kalabilmş, kendi içinde siyasi birliğini sağlayarak kendi gücüyle var olamamış bir devlet portresi görürüz. Dolayısıyla, eğer büyük bir orduyla Gırnata'ya bir Osmanlı müdahalesi gerçekleşse ve orada İspanyol hakimiyetine son vererek Endülüslülere siyasi bir alan sağlamış olsa bile, bu toprakların selâmeti bakımından orayı Murâbıtlar ve Muvahhidler'in yaptıkları gibi mutlaka kendisine bağlı bir eyalet haline getirmesi gerekirdi. Yoksa, Emevî hanedanının çöküşünden sonra Mülûkü't-Tavâif (Beylikler) ve Nasrîler dönemlerinde olduğu gibi Endülüs'ün Hıristiyan İspanyollara karşı kendi başına kendini koruması mümkün olmazdı. Kazanılan zaferden kalıcı bir netice çıkmazdı.

Peki, acaba Gırnata'yı Endülüs Eyaleti adıyla bir Osmanlı eyaleti haline getirmeye Osmanlıların gücü yeter miydi? Bize göre yetmezdi. Yetse bile oradaki hakimiyeti geçici olur, kalıcı olamazdı. Bir tarafta Fas ve diğer tarafta Macaristan toprakları, bunun en iyi örneğini teşkil etmektedir ki, Endülüs, Macaristan'dan da çok uzaktadır. Kaldı ki, İstanbul'dan uzaklarda olan hemen bütün Kuzey Afrika bölgesinin uzun süre tamamen zaptı bile gerçekleştirilemediği gibi, doğrudan İstanbul tarafından idare edilmesi bile mümkün olmamış, zamanla buralara yerleşen Türk soylu aileler,

[105] BOA.- M.D. 10, Hüküm: 14; BOA.- M.D. 10, Hüküm: 34
[106] BOA.- M.D. 5, Hüküm: 968

padişahın fermanını da alarak güçlü eyalet düzenleri kumuşlar ve adeta yarı bağımsız bir devlet gibi hüküm sürmüşlerdir.

Varsın Endülüs de böyle olsun (yarı bağımsız bir devlet) denebilir. Ancak, Kuzey Afrika sonuçta Avrupa ve İspanya topraklarının dışında-karşısında kaldığı için buralara Osmanlı müdahalesi bir şekilde etkili olabiliyordu. Peki, Osmanlı gücü ile boy ölçüşebilen ve ayrıca Papalık önderliğinde diğer Avrupa Hıristiyan devletlerinden de haçlı desteği alabilen bir İspanya, kendi içinde bir Endülüs'ün yaşamasına izin verir miydi? Asla vermezdi, vermedi de. Peki, Osmanlı'nın gücü İberya Yarımadası'nda, Batı Avrupa'da bir devleti, Endülüs Devleti'ni devamlı muhafaza etmeye yeter miydi? Aslında Doğu Avrupa'da Macaristan örneğinde olduğu gibi, eğer İstanbul'dan itibaren o devletin yolu Osmanlı için pürüzsüz şekilde açık (stabilized road and protected lands) ise bu mümkündür. Bu yol, bir de karayolu olursa daha da kolaydır. Nitekim, birbuçuk asır kadar da olsa Macaristan'ın Osmanlı yönetiminde kalması bu şekilde sağlanabilmiştir. Ancak, Endülüs'ün yolu Macaristan kadar pürüzsüz değildir. Üstelik karayolu değil, tamamen denizyoludur. Bu yolda İtalya-Venedik gibi Osmanlı donanması için büyük ve tehlikeli bir engel vardır. Dolayısıyla, Osmanlı güçlerinin Macaristan yolunda olduğu gibi Endülüs yolunda ilerlemeleri kolay değildir ve donanmayı usta denizcilerle donatmak başta olmak üzere içinde pekçok güçlüğü barındırmaktadır. Sonuçta, Doğu Avrupa'da Macaristan'ın muâdili saydığımız Kuzey Afrika-Fas ve Batı Akdeniz hakimiyetini bile, yine Macaristan örneğinde olduğu gibi ancak kısa süre için doğrudan tesis edebilen bir güç, nerde kaldı ki Endülüs'te bir devlet kursun ve onu koruyabilsin, buna imkan yoktur.

### G. III. Murat (1574-1595) ve III. Mehmed (1595-1603) Dönemleri

Kötü şartların etkisiyle II. Filip, Osmanlılar ile barış yapmak zorunda kalmıştı. Ajan, elçi, hediye ve vaat bulutu iki ülke arasında beklenen bir barışın aracıları olarak âdeta İstanbul üzerine çökmüştü. Müzakereler 1573-1574 yılları boyunca sürdü. Sokullu Mehmed Paşa, eğer İspanya kralı barış istiyorsa haraç ödemesi ve Sicilya'da birkaç kale vermesi gerekir diyordu. İspanyollar haberi aldıktan sonra haraç fikrini bir kenara atmamışlardır. Ekonominin kötü durumda olması nedeniyle bütün İspanyollar barışı istemektedirler. Osmanlı tarafında padişah ile artık yetmiş yaşı ortalarında bulunan Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa savaştan hoşlanmamakta ve barışı istemektedirler. Diğer vezirler arasında sadece Sinan Paşa savaş taraftarıdır ve o da en etkisiz adamlardandır. İran cephesindeki sıkıntılar da barışı Osmanlı için gerekli kılan sebeplerdendir. Çünkü, İran'a karşı tüketici savaşlara derinlemesine angaje olan Osmanlı Devletinin aynı anda Batı'ya yöneltecek gücü yoktur. Sonunda taraflar 1577'de barış anlaşması imzalayabilmişlerdir. Buna göre, Türk donanması Uluç Ali'nin taleplerine rağmen bir süre denize açılmayacaktır. 1579 Yılında kral, anlaşmayı yenilemek amacıyla İstanbul'a Milano'lu bir şövalyeyi, Giovanni Margliani'yi göndermiştir. Türkler muhteşem bir elçilik heyetinin gelmesini beklerken onlara geçmişi karanlık tek gözü kör eski bir mahkum gönderilmiştir. İspanyollar barışın devamını gerçekten istemektdirler, ancak aynı zamanda olayın gizli kalmasını ve Türklerin karşısında küçüldüklerinin açığa çıkmamasını da istemektedirler. 1577 ve 1578 yıllarında barış uzatılmış, 1581'e kadar devam etmiştir. Bu barışa Roma yani Papalık hiç itiraz etmemiştir. Çünkü, özellikle 1580 yılında o da Akdeniz'i ve İslâmiyet'e karşı savaşı terk ederek İrlanda ve Protestanlara karşı yürütülen savaşla ilgilenmeye başlamıştır.[107]

Sembolik olarak, Barbaros ve Turgut Reislerin sonuncu temsilcisi veya mirasçısı sayılan Uluç Ali Reis 1587 Temmuz'unda ölmüştür. Hiç kimse onunkine benzeyen bir kariyere yeniden başlayamayacaktır ve onun gibilerin bitmesiyle birlikte bir çağ yok olmaktadır. Yine 1586'dan itibaren İngiliz tarzı hat gemilerinin büyük kariyeri başlamaktadır. Sonuçta, Akdeniz'de barış olmuşsa bunun nedeni savaşın büyük komşu mekanlara yerleşmesidir: Batıda Atlantik, Doğuda İran sınırları ve Hind Okyanusu. Türkiye'nin Doğu'ya doğru olan terazi hareketine, İspanya'nın Batı'ya doğru olanı cevap vermektedir.[108]

Osmanlılar bu dönemde de, İspanya ile ateşkesin 3 yıl daha uzatılmasına rağmen, yine eski üsulde yani denizciler vasıtasıyla İspanya kıyılarına saldırıya ve Endülüs'e yardıma devam etmişlerdir. 1582 Yılında Cezayirli mücahitler Cezayir Beylerbeyi Uluç Hasan Paşa'nın emriyle Berşelûne (Barselona) ve civarını tahrip edip 2 bin kadar Türk-Müslüman esiri ve bir kısım Müdecceni kurtarmıştır. Bu harekat esnasında Kanarya Adalarına bile saldırı gerçekleştirilmiştir.[109], İspanyol hedeflerinden 1584 Yılında Murad Reis, 10 kadırga ile İspanya sularına seyr edip Alicante limanını

[107] Biştâvî, s. 126-127; Hammâdî, s. 138; Braudel, *Akdeniz*, II, 162, 493, 568-583; Rıdvan, s. 431 vd.
[108] Braudel, *Akdeniz*, II, 601, 608-609, 613-614
[109] Rıdvan, s. 475; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", s. 402; Braudel, *Akdeniz*, II, 615, 621

tahrip etmiştir.[110] Cezayir'den hareket eden çok sayıda gemi de İspanya kıyılarına ardı ardına seferler tertip etmişler ve dönüşlerinde çok sayıda Müdecceni Kuzey Afrika'ya taşımışlardır.

Çeşitli şekillerde az veya çok sürekli azalma gösterdiği için, bu dönemde İspanya'da kalan Endülüslülerin veya Müdeccenlerin sayısı, en fazla 600 bin olarak tahmin edilmektedir. Bu, o zamanki dünya nüfusunun azlığı düşünüldüğünde İspanya toplumu için azımsanacak bir rakam değildir.[111] İmkan bulabilenler, yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, Türk denizcilerin yardımıyla Mağrib'e göç etmeye devam etmişlerdir.

1598-1610 Yılları arasında, özellikle Tunus hâkimi Osman Dayı zamanında Tunus boyları, Türk denizcileri için çok uygun şartları barındırıyordu. Bu zamanda meşhur olmuş Türk denizcilerden birisi Ömer Muhammed Bey'dir. Ömer, İspanya kıyılarına birçok akın düzenlemiş ve her seferinde pek çok ganimet ve esirle geri dönmüştür.

Benzer akınlardan biri, 1602 yılında Cezayir-i Garp Kaptanı Murat Reis tarafından İspanya'nın Lûrka (Lorca) şehri sahillerine yapılmış ve pek çok esirle geri dönülmüştür. Bu akın esnasında İspanya kadırgalarından biri de ele geçirilmiş ancak, İspanyollar Fas Sultanı ile birleşerek karşı saldırıya geçmişler, bu durum ise Murat Reis'in korkmasına ve İstanbul'dan destek istemesine sebep olmuştur.[112] Ancak, bu Türk denizcilerinin yaptığı gibi bazen İngiliz, vb. Hıristiyan korsanlar da İspanya kıyılarına ganimet amaçlı saldırılar yapıyor, elde ettiklerini Mağrib kıyılarında satıyorlardı.[113]

### H. I. Ahmed Dönemi (1603-1617)

Gırnata'nın düşüşünü takip eden asır içinde İspanya, Endülüs Müslümanlarını zorla hıristiyanlaştırmıştı. Artık, "el-Arabü'l-mütenassırîn" (zorla hıristiyanlaştırılmış Araplar) diye anılan Müdeccenler, kendilerine her türlü baskı ve işkenceyi reva gören İspanyollara karşı boş durmamışlar ve kolay boyun eğmemişlerdir. İspanya'nın ekonomisi ve sosyal hayatı üzerinde halen etkili olmaları, Müslüman devletler ile sürekli irtibat halinde olarak arada bir isyana kalkmaları, onlara yardım amacıyla Türk denizcilerin İspanyol hedeflerine sürekli akınlar düzenlemeleri, çağın diğer dev imparatorluğu olan Osmanlılar ile İspanya arasındaki mücadelede etkin taraf olmaları, Mağrib kıyılarına yayılma ve yerleşmeyi isteyen İspanya'nın karşısında Mağrib'teki denizcileriyle ve bazen de merkez donanmasıyla (Tunus Seferi gibi) Osmanlı'nın durması gibi nedenler, İspanya'nın Müdeccenleri ülkeden kesin olarak ve toptan sürgün etme kararı almasında etkili olmuştur.[114]

Sürgünden dört yıl evvel 1605 yılında bir haberleşme olayı gerçekleşir. Endülüslülerden bir grup elçi, yardım talebiyle gizlice doğuya doğru yola çıkar ve o zaman İstanbul'a bağlı bir eyalet olan Belgrad'a giderler. Orada, Sultan I. Ahmed'in vezirlerinden Murat Paşa ile görüşürler. Müdeccenlerin perişan durumlarını paşaya anlatırlar. Paşa da durumu Saray'a aktarır. Saray'dan, Fransa'ya sığınan Müdeccenlere karşı kötü muamelede bulunan Fransa kralına bir uyarı fermanı gider. Bunun üzerine, kral ülkesindeki Müdeccenleri istedikleri ülkeye gidebilecek şekilde serbest bırakır. Ancak, bu olay İspanya kralının Müdeccenleri artık ülkeden kesin olarak çıkarma fikrini bir an evvel uygulamaya koyma telâşına sevk eder.[115]

1609-1614 Yılları arasında gerçekleşen büyük Müdeccen sürgünü, İspanya'da yaşamakta olan Müdeccenlerin büyük bir kısmının ülkeden çıkartılması ile sonuçlanmıştır.[116] "İftirâk, her şiir-i muhabbetin son mısraıdır" (Cenap Şehabettin), Endülüs toprakları ile Endülüs toplumunun da ayrılığında bu değişmez tabiat kanunu işlemiştir. Endülüs'ten göç edenlere göç esnasında Cezayirli Türk denizciler de yardım etmişlerdir. Ancak, ilginç bir paradoks olarak, Türk-Müslüman denizcilerin İspanya sahillerine karşı bir asırdan fazladır sürdürdükleri akınlar bu sürgünden sonra durma noktasına gelmiştir. Bunda, denizcilerin sürgünden sonra artık İspanya'da Müslüman kalmadığını düşünmüş olmaları ve daha çok akınların artık ganimet amacıyla yapılır hale gelmesi etkili olmuş olmalıdır.

---

[110] Rıdvan, s. 476
[111] İnan, VI, 381
[112] BOA, MHD: 52, Hüküm: 718
[113] Hurtez-Benjent, s. 279; İnan, VI, 389
[114] Ayrıntılar için bkz. Lea, s. 172 vd.; T.B. Irwing, s. 12-14; Hess, s. 24-25
[115] *el-Envâru'n-Nebeviyye*, s. 32 vd.
[116] Hammâdî, s. 139

Sürgünde Mağrib'e göç edenler, İspanyolların işgalinde bulunan Tanca, Sebte, Melîle ve Vehran gibi merkezler yoluyla Müslüman şehirlerine ulaşmışlardır. Bir kısmı da Cezayir ve Tunus'a göç etmişlerdir.[117] Bunların ayrıntılarına bir sonraki bölümde gireceğiz.

1609-1614 Yılları arasında yaşanan büyük sürgünde İspanya'yı Fransa yoluyla terk eden Endülüslüler de olmuştur. Sayıları 50 bin kadar tahmin edilmektedir. Franklar ya da Fransızlar, ilk anlarda bu Müdeccenleri iyi karşılamışlardır. 1610 Yılının Şubat ayında Fransa Kralı IV. Henri, Katolik dinine içten boyun eğmek şartıyla onlara yerleşme izni verdi. İslam ülkelerine gitmek isteyenler için gemiler hazırlattı. Kralın onlara yardım etme sebebi ise, İspanya ile aralarında cereyan eden mücadelede Endülüslüleri uzun yıllar koz olarak kullanmasıydı. Ayrıca, Osmanlılar ile stratejik ortaklığa sahip olmasının da etkisi vardır. Sefalet, yorgunluk ve hastalık nedeniyle kendilerini Fransa topraklarına zorlukla atabilenlerin sayısı arttığında ise, Frank halkı durumdan krala şikâyetçi oldu. Bunun üzerine kral Güney Fransa şehirlerinin idarecilerine, kendi bölgelerine sığınanları, ülke dışına çıkarmak kolay olsun diye, diğer komşu kentlere yönlendirmelerini emretti.[118]

1610 Yılının Mayıs ayında kral IV. Henri'nin ölmesinden sonra, Frank topraklarına sığınmış veya oraya yerleşmiş bulunan Endülüslülere karşı kötü muameleler artmaya başladı. Tulûşe (Toulouse) ve Beyûn (Bayonne) şehirleri idarecileri, sınırlarını Müdeccenlere kapattılar. Languedoc meclisi, eyaleti terk etmeyen Endülüslüleri cezalandırmakla tehdit etti. Provence eyaleti ise, Endülüslülerin Ron (Rhone) nehrini geçmelerini yasakladı.[119] Sonuçta bu engellemeler etkisini göstermiş olmalı ki, Fransa'ya sığınan Endülüslülerin ancak bin kadarı bu ülkede kalabilmiştir. Geriye kalan büyük çoğunluk ise, Akdeniz kıyı şeridi boyunca ilerleyerek kendilerini İtalya şehirlerine attılar. Hedefleri ise, "heryerde Allah'ın yardımıyla zaferler ve mülkler kazanan, kâfirleri alaşağı eden şerefli yüce efendimiz Halifemiz dedikleri Osmanlı Sultanının, Allah'ın ordu ve Türkler'le süslediği ülkesi"ne sağ salim ulaşabilmekti.

Katolik dini üzere yaşamak şartıyla Fransa'da kalmak isteyen Müdeccenler için kraliyet tarafından görevlendirilen teşrifatçılar içinde, Müdeccenlere kötü davrananlar, hatta onları soyarak bazılarını da öldürenler olmuştur. Ancak, bunlar şiddetle cezalandırılmıştır.[120] Bir kısmı Paris'te fakat çoğu güneyde olmak üzere Fransa'da kalan az sayıda Endülüslünün çoğu ziraî alanda geçimini temin etmiştir. Bazıları da ticaret ve az sayıda tıp alanında geçimini temin edenler olmuştur.[121]

İspanya'nın Belensiye ve Aragon bölgelerinden Frank topraklarına doğru göç etmek zorunda kalan Müdeccenlerin sayısı 50 binden fazla olmalıdır. Çünkü, Fransa'dan geçerek Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarına ulaşan çok sayıda göçmen olmuştur. Bunların Fransa'dan dolaşmalarının nedenini ise İspanya'nın sürgün kararının ayrıntılarında buluyoruz. Buna göre, İspanya'dan göç edecek Müslüman aileler eğer bir Hıristiyan ülkeye gideceklerse çocuklarını beraberlerinde götürebilecekler, fakat eğer bir İslam ülkesine gideceklerse çocuklarını papazlara teslim etmek zorunda kalacaklardı. Bu uygulama sebebiyle binlerce aile, çocuklarını kurtarabilmek için daha çok Fransa yönüne hareket etmiş, oradan da diğer ülkelere geçmişlerdir. Bu Müdeccenlerden pek çoğu, Osmanlı topraklarına ulaşmak istiyordu. Bu amaçla onlar Tulûşe, Liyûn (Lion) yoluyla Ron Vadisini aşarak bugünkü İsviçre topraklarına ulaşmışlar, oradan da bugünkü İtalya'nın Milano kentine yönelmişlerdir. Milano'dan Venedik ve nihayet Osmanlı toprağı olan Bosna-Hersek'e varmışlardır. Ancak, kolaylıkla anlaşılabileceği gibi, bu yol çok uzun ve meşakkatli olduğundan onu aşabilmek için maddiyat gerekliydi. Dolayısıyla, bunu başarabilenler, daha çok sayıları diğerlerine oranla az olan varlıklı Endülüslü aileler idi.[122]

Osmanlı sınırına yakın İtalya kentlerinde halka yol sorduklarında, kendilerine yakın Osmanlı şehirleri hakkında Endülüslülere şöyle deniliyordu: "Orada beyaz elbiseli insanlar göreceksiniz, işte onlar Türklerdir. Sarı elbiseli olan diğerleri ise Yahudilerdir." Aynı yerde Endülüslülere, "daha yolculuğa devam etmek istiyor musunuz?" diye sorulduğunda onlar: "Selânik'te kardeşlerimiz var, oraya gitmek istiyoruz" diye cevap veriyorlardı.[123]

Osmanlı Padişahı I. Ahmed, vezir Murat Paşa'ya gelen elçiler vasıtasıyla, daha İspanya'dan Fransa'ya geçtikleri ilk zamandan beri Endülüslülerin çileli yolculuğundan haberdardı. Olaya seyirci kalmamış ve göçmenlerin selâmeti için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Gelişen olaylar, bunu bize kanıtlamaktadır.

---

[117] Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 129 vd.
[118] Kettânî, *İnbiâs*, I, 233; Hurtez-Benjent, s. 271-272; Lea, s. 198-199
[119] Kettânî, *İnbiâs*, I, 229-230; Hurtez-Benjent, s. 272; Lea, s. 199
[120] Hurtez-Benjent, s. 273
[121] Kettânî, *İnbiâs*, I, 229-230; Hurtez-Benjent, s. 274; Lea, s. 208
[122] Kettânî, *İnbiâs*, I, 335; Hurtez-Benjent, s. 274-276
[123] Hurtez-Benjent, s. 276

Padişah, Endülüs göçmenlerinin kendi topraklarına ulaşmak istediklerini biliyordu. Bunu kolaylaştırmak için ilgili devletler nezdinde diplomatik girişimlerde bulundu. Bu meyanda Fransa, İngiltere ve Venedik liderlerine mektuplar yolladı.

Fransa Kralı XIII. Loui'nin vasîsi konumunda bulunan annesi Maria de Medisis'ye gönderilen padişah nâmesi, kraliçeden Endülüslülerin Osmanlı topraklarına ulaşmalarının kolaylaştırılmasını ve bu amaçla gemi sayısının artırılmasını istiyordu. Bu girişim olumlu sonuç vermiştir.[124]

Padişah, Britanya Kralı I. Jack'a da aynı mealde bir mektup göndermiştir. Fakat, olumlu bir cevap alamamıştır.[125]

Padişah, yine aynı içeriğe sahip Cumâd 1024/1614 tarihli bir başka mektubu, Ali ve Süleyman adlı iki Endülüslünün, göçmenler adına kendisine gelip yardım talep etmeleri üzerine, İtalya-Venedik doçuna göndermiştir. Ondan, deniz yolu tehlikeli olduğu için, Frenk kıyafetiyle, Venedik toprak ve adaları üzerinden Osmanlı ülkesine gelmek isteyen Endülüslülerin güven içinde sağ sâlim gelmelerinin sağlanmasını, mal ve canlarına dokunulmamasını ve her türlü saldırıdan korunmaları hususunu, iki ülke arasında mevcut olan barış ve güven anlaşmasına istinaden istemiştir. İşte bu hatt-ı humâyunun tam metni:

"İftihâru'l-ümerâi'l-izâmi'l-Îseviyye (büyük Hıristiyan krallarının iftiharı), muhtâru'l-küberâi'l-fihâm fî'l-Milleti'l-Mesîhiyye (Hıristiyan milleti içinde haşmetli soyluların seçilmişi), muslihu mesâlih-i cemâhîr-i Nasrâniyye (Hıristiyan halkın işlerini yoluna koyan), sâhibü ezyâl-i haşmeti ve'l-vekâr (haşmetli ve vakarlı), sâhibü delâili'l-mecdi ve'l-iftihâr (gurur ve övünç kaynağı işlerin sahibi) Venedik doçuna (hutimet avâkıbühû bi'l-hayr ve aslaha Teâlâ şe'neh: yaptığı işlerin âkıbeti hayr olsun ve Allah halini ıslah etsin) tevkî'-i ref'-i humâyun vâsıl olacak ma'lûm ola ki,

mukaddemâ vilâyet-i İspanya'da sâkin olan Müdeccel tâifesinden Süleyman ve Ali nâm Müsülman Müdecceller Dergâh-ı Muallâma arzuhal sunup, bundan akdem Müsülman Müdeccel tâifesinden bazıları kalkıp memâlik-i mahrûseme dâhil olup lâkin hâlen mezbûrlerden bazıları yolda olup deryâdan gelmeğe havf idüp ve ihdârları dahi olmağa kara ile Venedik tarafından memâlik-i mahrûseme gelmek üzre olan Müsülmanlara dahi taarruz olunmayup emîn ve sâlim mürûr u ubûr ettirmeniz rica eylediler.

İmdi, siz kadîm-i eyyâmdan südde-i seniyye-i saâdet medâr ve atabe-i aliyyeyi gördün. İktidarımıza hulûs-i kalb ve hüsn-i i'tikâd ile arz-ı ihlâs ve ihtisâs edegelmiş, Devlet-i Aliyye'mizin hayr-hâlı olup bu makûle-i Âsitâne-i Saâdet-âşiyanımıza müteallik hizmetlerde muâvenet ü muzâheret edegeldiğiniz izz-i huzûr-i fâiz-i nûrumuz da muhakkak ve zâhir olduğu ecilden tâife-i mezbûreden hâliya sizin vilâyetinizde olan Müsülmanlara icâzet virülüp kara tarafından emîn ü sâlim bir cânibe irsâl ü îsâl imdeniz bâbında nâme-i humâyun-ı saâdet-mekrûnumuz yazulup irsâl olunmuşdur gerekdür ki."[126]

Modern dünyanın kara taşıtları imkânıyla bile Avrupa'yı bir baştan öbür başa yaran bu yolculuğu gerçekleştirmenin zor olduğu kolaylıkla tahmin edilebilirken, o çağın şartlarında Endülüslülerin Avrupa'yı bir baştan öbür başa aşmaları şüphesiz tarihî büyük bir olaydır. Üstelik her bakımdan kötü vaziyette ve de Hıristiyan toplum içinden geçen Müslümanlar olmaları göz önüne alındığında, o yolculuğun vahâmeti zihinlerde kolayca canlanır sanıyoruz. Nitekim, yollarda ayak takımı veya fanatik Hıristiyan grupların saldırılarına maruz kaldıkları gibi, açlık ve hastalıktan ölenlerin sayısı da az değildi. Bu şartların getirdiği zorunluluktan olsa gerek ki, herşeyi göze alarak göçmenlerin bin kadarı Fransa'da, bir o kadarı da İsviçre ve İtalya'da kalmışlardır. Tunus ve Balkanlara ulaşmaya çalışırken, başaramayıp İtalya'da kalan bin civarındaki Endülüslü, kuzeyde Toscana ve güneyde Sıkıliye (Sicilya) adasına yerleşmişlerdir.[127]

Padişah, Avrupa liderlerine yönelik girişimde bulunurken, büyük göçün devam ettiği 1609 yılı sonrası 5 yıl içinde Kuzey Afrika topraklarına gerçekleşen göçler, Avrupa yönüne doğru olandan çok daha yoğun nüfusu kapsamaktaydı. Bunların içinde özellikle Cezayir kıyılarına kendilerini atabilenlerin çoğu genellikle iyi karşılanmış ve rahat ettirilmeleri sağlanmıştır. Güvenlik ve huzur içinde mallarıyla birlikte şehirlere ulaşmışlardır. Ancak, göçmen kafilelerinden bazıları bedevî harâmîlerin saldırılarına uğramış, soyulmuş ve hatta ölüme maruz kalmışlardır.[128] İspanya'da saldıranlar Hıristiyan düşmanlardır bunu anlamak kolaydır da, olay "kartala bir ok değmiş yine kendi teleğinden" türünden olunca anlamak çok zor olmaktadır. Burada akla gelen soru, acaba Osmanlı Padişahı kendine bağlı Cezayir topraklarında gerçekleşen bu saldırıların önlenmesini sağlayamaz mıydı? Veya Cezayir'deki Türk denizciler veya liderler bunu yapamazlar mıydı? Öncelikle belirtmeliyiz ki, Endülüs göçmenlerine

---

[124] Abdülcelil et-Temîmî, "Risâle mine's-Sultâni'l-Osmânî Ahmed el-Evvel ilâ Doc el-Bundukiyye havle'l-Moriskiyyîn", *Mecelletü't-Târîhi'l-Mağribî*, Tunus, S. 7-8, s. 7-13

[125] Temîmî, a.g.e., gös. yer; Razûk, *el-Endelüsiyyûn*, s. 124

[126] Temîmî, a.g.e., gös. yer. Temîmî, bu belgeyi İtalya'da, Archivio di Stato di Venzia, Butsa 4, 17/3'den almıştır.

[127] Kettânî, *İnbiâs*, I, 335; Hurtez-Benjent, s. 275

[128] Hurtez-Benjent, s. 286-287

yönelik bedevî saldırıları, göçlerin devam ettiği yıllar boyunca görülen bir vak'a olmadığı gibi, bütün kafilelere de yönelmiş değildi. Bunu şuradan anlıyoruz ki, saldırıya maruz kalan bir kafile, kendinden ileride bulunan diğer bir kafileyle buluştuğunda saldırılar ya azalıyor ya da kesiliyordu. Ayrıca, bu saldırılar bütün kıyı şehirlerinde görülüyor da değildi. Bu da gösteriyor ki, XV. yüzyılın sonlarından itibaren gâh Osmanlı Padişahının direktifleriyle gâh kendi insiyatifleriyle Endülüs göçmenlerinin yardımına koşan Cezayirli denizciler, büyük göç olayı yıllarında da yoğun çalışmışlar, ellerinden geldiğince nakil ve koruma işini yapmışlardır.[129]

Eğer onlar bu işi yapmamış olsalardı, öncelikle Hıristiyan denizcilerin ücret karşılığı göçmen nakliyatı yaparken işledikleri vahşetin boyutları çok büyük olurdu. İkinci olarak, Cezayir kıyılarında ve şehir merkezlerine ulaşım yollarında gerçekleşen bedevî saldırıları da büyük boyutlarda olabilirdi. Dolayısıyla, Padişahın ve ona bağlı idareciler ile denizcilerin çabalarını anlamak zor olmasa gerektir. Çünkü, bugün modern zamanın şartları ve teknolojisiyle bile, onbinlerce insanın katıldığı büyük göç olaylarında bazı istenmeyen durumların yaşanmasına engel olunamadığını hepimiz biliyoruz. Nerde kaldı, o devrin şartları ve imkanlarıyla onbinlerce Müdeccenin akın ettiği Kuzey Afrika kıyılarında güvenliği eksiksiz sağlamak?

Avrupa yoluyla İspanya'dan Osmanlı topraklarına ulaşabilen Endülüslü göçmenlerin bir kısmı, girdikleri ilk Osmanlı toprağına yani, bugün yerinde Slovenya-Hırvatistan-Bosna devletlerinin bulunduğu o zamanın Bosna-Hersek Eyaleti'ne yerleşmişlerdir. Diğer bir bölümü yollarına devamla bugün Yunanistan'da kalan Osmanlı'nın Selânik şehrine gelip yerleşmişlerdir. Endülüs Müdeccenlerinden son bir kısmı da, Osmanlı başkenti İstanbul'a, burada da özellikle Galata ve Tophane semtine iskân edilmişlerdir.[130] Bazı araştırmacıların ifadesinde, "kütleler halinde gelip İstanbul'a yerleşen Gırnata'lı Müslümanlar.."dan söz edilmektedir.[131] Ancak, biz bu kadar kalabalık kütleler olduğu kanısında değiliz. Çünkü, zaten elde edilebilen bütün kayıtlar bunların sayısının en fazla birkaç bin olabileceğini bize ima etmektedir.

Hurtez-Benjent ikilisinin kaydettiğine göre İstanbul'da Galata'ya göç edip orada yerleştirilen Endülüs Müslümanları veya Müdeccenler, sadece büyük sürgün sonrası gelenlerden ibaret değildir. İlk olarak çoğu 1492 yılında Gırnata'nın düşüşünün ardından, ikinci kafile ise 1568 isyanı ardından aynı yere getirilmişlerdir. Son kafile de bu büyük sürgün sonrası gelenlerden müteşekkildir. Bunlar, Gırnatalı ailelerin bulunduğu mahalleye yerleştirilmişlerdir. Endülüs göçmenleri, Osmanlı başşehrinde kısa sürede ticarete ve hatta siyasete atılarak etkili olmaya başlamışlardır. Galata'da bulunan eski kilise (Bizans bazilikası) onlar için mescide çevrilmiştir. Müslümanların sayısı arttığı için Galata'da bazı Hıristiyan aileler başka semte taşınmışlardır.[132] Eyliya Çelebi'nin, Galata'daki Endülüs göçmenleriyle ilgili bilgileri 916/1510 Yılı Olayları içinde vermiş olması, bu tespiti doğrulamaktadır. Yani, Evliya Çelebi'nin görmüş olduğu göçmenlerin, 1492'deki düşüşün ardından gelenler olduğu anlaşılmaktadır. Galata'ya gelip yerleşen asıl büyük kitleler ise 1610 sürgününde göç edenlerdir.

İstanbul'a ulaştırılan Endülüslülerden bir bölümü ise, sanıyoruz ki ataları Emeviler'in topraklarına olan özlemlerinden dolayı, Şam ya da Dımeşk ve Lübnan sahillerine doğru gitmişler, oralarda yerleşmişlerdir.

Anadolu'ya yerleştirildikleri söylenen Müdeccenler konusunda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız Tapu Tahrir Defterleri araştırmamız sonucunda, sadece 1101 no'lu ve 992/1584 tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri'nin 228. sayfasında "Mezra'-ı Endelesûn tâbiu Göstere" şeklinde okunabilen bir kayıt bulabilmiş iken; bunun mufassalına iyice baktığımızda, ne yazık ki Endülüs göçmenlerini anımsatacak herhangi bir kayda rastlayabilmiş değiliz. 1460-1550'lere kadar olan dönemin evrakları, BOA çalışanlarının beyanlarına göre, Osmanlı Devletinin çeşitli dönemlerinde çıkan bazı yangınlar sonucu yanmış ve yok olmuştur. BOA Müdürlüğü tarafından hazırlanarak yayımlanmış durumdaki Rehber'e bakıldığında bu durum görülebilecektir. Bu durumda, konunun tek dayanağı arşivde, 78 no'lu Mühimme Defteri'nde yer alan 1124 hüküm no'lu, 1022/1613 tarihli ve "Tunus Beylerbeyisine ve Tunus Kadısına hüküm ki" diye başlayan belgedir.

Tarihinden de anlaşılacağı gibi, bu belge I. Ahmed Dönemine aittir. Fermanın yazıldığı tarih, Müdeccen göçmenlerin Anadolu'ya yerleştirildikleri tarihtir. Fermanın içindeki ifadelerden bu anlaşılmaktadır. Demek ki, bunlar büyük sürgünde Osmanlı ülkesine göç eden Endülüslülerdir. Belgede geçen ifadeye göre bunlar, Andolu'da Adana, Uzeyir, Sîs (Kozan), Tarsus, Kars-ı Zülkadriye (Zülkadirli, Maraş'ta) ve Trablus-u Şam sancaklarına yerleştirilmişlerdir. Mezkur belgede geçen şehir

[129] Hurtez-Benjent, s. 289
[130] Evliya Çelebi, I, 431
[131] Ricaut, *Türklerin Siyasi Düsturları*, s. 158
[132] Hurtez-Benjent, s. 277

ya da bölge dışında, Müdeccen Endülüslülerin Anadolu'da Bursa'ya da yerleştirildiklerini, kaynak vermeksizin zikreden Miguel de Epalza[133] gibi tarihçiler vardır.

**Sonuç**

Osmanlıların Endülüs halkına bakışını gözler önüne seren bir arşiv belgesinden, bu bakışı ve Osmanlı-Endülüs ilişkilerini özetleyen bazı cümleler, sonuçta önemli yer tutmaktadır. Padişah II. Selim'den Endülüs ahâlîsine..:

".. arzuhalinizde dahî her ne ki tahrîr ve takrîr olunmuş ise mufassalen pâye-i serîr-i saâdet-meâsirime arzolunup cümle ahvâlinize ilm-i şerîf-i âlemşümûl-i pâdişâhânem muhît ve şâmil olmağla daima enzâr-ı ferhunde-âsârım ol cânibe münhedif ve müteattifdir..

Lâkin şimdiki halde memâlik-i mahrûsem kurbunda vâkî olup ecdâd-ı izâmım enârallahu berâhinehüm zamanlarından beri ahd ü emân üzre olan Kıbrıs nâm cezîrenin keferesi nakz-i ahd idüp derya yüzünde hulûs-i niyet ve safâ-i tîbet ile tavâf-ı Beytullahilharâm ve ziyaret-i Türbet-i Hazret-i Seyyidülenâm aleyhi efdalü's-salavât ve's-selâma teveccüh eden Ehl-i İslâma ve sâir tüccar tâifesine küllî teaddîleri olmağla isyan u tuğyanları mukarrer olmağın..

İnşâallâhü Teâlâ ol mühim inâyet-i Hakla bertaraf oldukda donanma-i Humâyun-ı zafer-makrûnum ol cânibe sevk olunmak niyet olunup, hâlen ol cânibe hâzır ve nâzır olup, eğer asâkir-i zafer-rehber gönderilmektedir ve eğer silah ve sâir yarak verilmektedir, küllî muâvenet ü muzâheret eylesün deyu Cezayir Beylerbeyisine müekked emr ü fermânım gönderilmişdir. İnşâallâh, müşârun ileyh dahî bu bâbda size emr-i şerîfim üzre her vechile muâvenet ü muzâheret ider..

Siz dahî, cibilletinizde mezkûr olan âsâr-ı himmet-i İslâm mûcebince gayret-i dîn-i mübîni elden komayup küffâr-ı mezellet-i âsâr ile cenk ü cidâl ü harb ü kıtâl ü envâ-i ikdâm ü esnâf-ı ihtimâmınız zuhûra getüresüz ve ol tarafda asâkir-i zafer-rehberimde feth u nusret müyesser olmağiçün ulemâ vü sulehâ ve sâir Ehl-i İslâma leylen ve nehâran hayr duâdan hâlî olmayup ve dâimâ ol cânibin ahvâl ü evzâ'ın i'lâm idmekten hâlî olmayasız (Padişah II. Selim'den Endülüs ahâlisine hüküm, 16 Nisan 1569, 10 Zilkade 977)."

1492 Yılında İspanya'dan kovuldukları için Osmanlı ülkesine göç eden Yahudilerin sayısı, yaklaşık 40 bin olarak tahmin edilmektedir. Yeni gelen göçmenleri, daha önce Osmanlı idaresinde yaşamakta olan Eşkenazlar ve Romanoitler[134] hararetle karşılamış ve onlara ellerinden gelen her türlü yardımı yapmışlardır. Göçmen Yahudiler, dindaşlarından olduğu gibi, devlet yöneticilerinden de her türlü yardımı görmüşlerdir. Onlara karşı her türlü kötülük yasaklanmış ve hatta idam sebebi sayılmıştır.

İstanbul'da Galata'ya yerleştirilen Endülüs Müslümanları veya Müdeccenlerin ilk göçü 1492 yılında Gırnata'nın düşüşünün ardından gerçekleşmiştir. İkinci kafile, 1568 isyanı ardından yani 1570-1571 yıllarında aynı yere getirilmişlerdir. Son kafile ise bu büyük sürgün sonrası yani 1610-1614 yılları arasında gelenlerden müteşekkildir. Bunlar, Galata'da Gırnatalı ailelerin bulunduğu mahalleye yerleştirilmişlerdir. En kalabalık göçmen kafilesi ilk gelenler olmuştur. *Endülüs göçmenleri, Osmanlı başşehrinde kısa sürede ticarete ve hatta siyasete atılarak etkili olmaya başlamışlardır. Galata'da bulunan eski kilise (Bizans bazilikası) onlar için mescide çevrilmiştir. Müslümanların sayısı arttığı için Galata'da bazı Hıristiyan aileler başka semte taşınmışlardır.*[135] Eyliya Çelebi'nin, Galata'daki Endülüs göçmenleriyle ilgili bilgileri 916/1510 Yılı Olayları içinde vermiş olması, bu tespiti doğrulamaktadır. Yani, Evliya Çelebi'nin görmüş olduğu göçmenlerin, 1492'deki düşüşün ardından gelenler olduğu anlaşılmaktadır. Galata'ya gelip yerleşen asıl büyük kitleler ise 1610 sürgününde göç edenlerdir.

İstanbul'a ulaştırılan ve ulaşabilen Endülüslülerden bir bölümü ise, sanıyoruz ki ataları Emeviler'in topraklarına olan özlemlerinden dolayı, Şam ya da Dımeşk ve Lübnan sahillerine doğru gitmişler, oralarda yerleşmişlerdir.

Anadolu'ya yerleştirildikleri söylenen Müdeccenler konusunda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız Tapu Tahrir Defterleri araştırmamız sonucunda, sadece 1101 no'lu ve 992/1584 tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri'nin 228. sayfasında "Mezra'-ı Endelesûn tâbiu Göstere" şeklinde okunabilen bir kayıt bulabilmiş iken; bunun mufassalına iyice baktığımızda, ne yazık ki Endülüs göçmenlerini anımsatacak herhangi bir kayda rastlayabilmiş değiliz. 1460-1550'lere kadar olan dönemin evrakları, BOA çalışanlarının beyanlarına göre, Osmanlı Devletinin çeşitli dönemlerinde çıkan bazı yangınlar sonucu yanmış ve yok olmuştur. BOA Müdürlüğü tarafından hazırlanarak yayımlanmış durumdaki Rehber'e bakıldığında bu durum görülebilecektir. Bu durumda, konunun tek dayanağı

[133] Epalza, Miguel de-Ramon Petit, *Etudes sur les Moriscos Andalous en Tunisie*, Instituto Hispana-Arabe de Cultura, Madrid 1973
[134] Romalılar, yani Bizans döneminden kalma Yahudiler.
[135] Hurtez-Benjent, s. 277

arşivde, 78 no'lu Mühimme Defteri'nde yer alan 1124 hüküm no'lu, 1022/1613 tarihli ve "Tunus Beylerbeyisine ve Tunus Kadısına hüküm ki" diye başlayan belgedir.

Tarihinden de anlaşılacağı gibi, bu belge I. Ahmed Dönemine aittir. Fermanın yazıldığı tarih, Müdeccen göçmenlerin Anadolu'ya yerleştirildikleri tarihtir. Fermanın içindeki ifadelerden bu anlaşılmaktadır. Demek ki, bunlar büyük sürgünde Osmanlı ülkesine göç eden Endülüslülerdir. Belgede geçen ifadeye göre bunlar, Andolu'da Adana, Uzeyir, Sîs (Kozan), Tarsus, Kars-ı Zülkadriye (Zülkadirli, Maraş'ta) ve Trablus-u Şam sancaklarına yerleştirilmişlerdir. Mezkur belgede geçen şehir ya da bölge dışında, Müdeccen Endülüslülerin Anadolu'da Bursa'ya da yerleştirildiklerini, kaynak vermeksizin zikreden Miguel de Epalza[136] gibi tarihçiler vardır.

Müslüman korsanlar ve XVI. yüzyılda Cezayir beyleri vasıtasıyla hem Endülüslü Müslümanlara yardım edilmiş, hem İspanya kıyıları vurulmuş ve hem de Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika ya da Mağrib'te Osmanlı hakimiyeti tesis edilmiş, ayrıca Ortadoğu ve Balkanlardaki toprakların çevre bölgeleri de ele geçirilerek Osmanlı merkez coğrafyası güvenlik çemberiyle donatılmıştır. İnebahtı'daki çarpışmadan (1571) sonra, çeşitli nedenlerle iki imparatorluğun yayılma devreleri Batı Akdeniz havzası dışında cereyan edince aralarındaki sürtüşme sebepleri de oldukça azalmıştır. İnebahtı'dan sonra 1645'te Girit adası seferleri dolayısıyla Venediklilere savaş ilanına kadar Akdeniz'de ciddi bir faaliyet içinde bulunmamıştır. Rakipleri de aynı pasif duruma düşünce, F. Braudel'in yorumuyla bu barış dönemi Osmanlı denizciliğinin gerilemeye başladığı dönemdir. Dolayısıyla, Osmanlı donanmasındaki geri kalmışlığın sebebi hareketsizliktir. Donanma artık çalışmadığından yenilenmemiş ve bakımsızlıktan iş görmez hale düşmüş, sonraki yüzyıllarda da bu ihmal sürünce XVIII. yüzyılda yaşanan düşman tarafından donanmanın yakılması felaketi yaşanmıştır.

XV. Yüzyılın sonlarında iç bütünleşmesini tamamlayarak Endülüs Devletine son veren ve hızla büyüyüp Avrupa ve Amerika kıtalarında yayılan İspanya, bu güç ve büyüklüğüne rağmen, önceleri bağımsız ve XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı'ya bağlı olarak Akdeniz ve Mağrib kıyılarında hüküm süren Müslüman denizcilerin saldırılarıyla baş edemez durumdaydı. Devrin en güçlü büyük Müslüman devleti olan Osmanlılar, bu denizcileri teşvik ve desteklemek suretiyle hem rakibi olan İspanya'yı yıpratıyor hem de Endülüslü Müslümanlara yardım sağlıyor, onların İslam topraklarına göç etmelerini kolaylaştırıyordu.

Bütün bu mücbir sebeplerin sonucu olarak Osmanlılar, Müdeccenlere yardım amacıyla İspanya üzerine macera türünden doğrudan bir sefer yerine, bir yandan Kuzey Afrika'ya yerleşmek ve diğer yandan Fransa ile işbirliği yapmak suretiyle İspanya'yı sıkıştırmak ve sonuçta Müdeccenler üzerindeki baskıların kaldırılmasını sağlamayı hedeflemişlerdir. Yoksa amaçları, Endülüs Devletini ihya etmek veya Gırnata'da Osmanlı hâkimiyeti kurmak olmamıştır.

711'den 1492'ye 781 yıllık ömre sahip olmuş Endülüs Devleti tarihine baktığımızda, 711 yılındaki fetihten 45 yıl sonra gelen Emevi idaresinin, 275 yıllık ömrünün ardından sona erdiği 1031 yılından sonraki 461 yıl süren dönemlerde, daima dış İslamî güçlerin desteği sayesinde ayakta kalabilmiş, kendi içinde siyasi birliğini sağlayarak kendi gücüyle var olamamış bir devlet portresi görürüz. Dolayısıyla, eğer Osmanlı Gırnata'ya müdahale etse ve orada İspanyol hakimiyetine son vererek Endülüslülere siyasi bir alan sağlamış olsa bile, bu toprakların selâmeti bakımından orayı Murâbıtlar ve Muvahhidler'in yaptıkları gibi mutlaka kendisine bağlı bir eyalet haline getirmesi gerekirdi. Yoksa, Mülûkü't-Tavâif (Beylikler) ve Nasrîler dönemlerinde olduğu gibi Endülüs'ün Hıristiyan İspanyollara karşı kendi başına kendini koruması mümkün olmazdı. Kazanılan zaferden kalıcı bir netice çıkmazdı. Peki, acaba Gırnata'yı Endülüs Eyaleti adıyla bir Osmanlı eyaleti haline getirmeye Osmanlıların gücü yeter miydi? Bize göre yetmezdi. Yetse bile oradaki hakimiyeti geçici olur, kalıcı olamazdı. Bir tarafta Fas ve diğer tarafta Macaristan toprakları, bunun en iyi örneğini teşkil etmektedir ki, Endülüs, Macaristan'dan da çok uzaktadır. Kaldı ki, İstanbul'dan uzaklarda olan hemen bütün Kuzey Afrika bölgesinin doğrudan İstanbul tarafından idare edilmesi bile mümkün olmamış, zamanla buralara yerleşen Türk soylu aileler, padişahın fermanını da alarak güçlü eyalet düzenleri kumuşlar ve adeta yarı bağımsız bir devlet gibi hüküm sürmüşlerdir.

Bazı subjektif ve hissî değerlendirmelerin aksine, Osmanlılar Endülüslülere gerçekten yardım etmişler, onların sıkıntılarına kayıtsız kalmamışlar, gerek sürgün öncesinde gerek sürgün-göç yıllarında ve gerekse sürgünden sonraki yerleşim yerlerinde onların sorunlarıyla devlet hassasiyeti ve ciddiyetiyle ilgilenmişler ve yapılabilecekleri büyük oranda yapmışlardır.

---

[136] Epalza, Miguel de-Ramon Petit, *Etudes sur les Moriscos Andalous en Tunisie*, Instituto Hispana-Arabe de Cultura, Madrid 1973

Kendine has coğrafi, siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve medenî özellikleriyle bir hoşgörü, bilim ve kültür medeniyeti olan Endülüs, bıraktığı tarihî mirasıyla insanlığa kendini tanıma, başkalarıyla barış-uzlaşma ve yardımlaşma içinde kardeşçe yaşama tarzını önermektedir. 1492 tarihinde düşüşünden sonra Hıristiyan hakimiyeti altında kalan Müdeccen Endülüslüler ise, kendi kültürüne sahip çıkma mücadelesinin bayraktarlığını yapmış bir topluluk olarak, yerel ve millî kültürleri dejenere ederek yok etmeye çalışan emperyalizmin post modern şekli küreselleşme çağında, Batı karşısında var olma mücadelesi vermekte olan bizlere önemli gerçekleri işaret eden bir tarihî dost şeklinde algılanmalıdır.